

OFFICINA KÖNYVTÁR
9.

MORUS

UTOPIA

Fordította és bevezetővel ellátta
GERÉB LÁSZLÓ

OFFICINA NYOMDA ÉS KIADÓVÁLLALAT, 1941

TARTALOM

MORUS (1478-1535.)

MORUS TAMÁS ÜDVÖZLI AEGIDIUS PÉTERT!

UTOPIA SZIGET: A LEGBOLDOGABB ORSZÁG

UTOPIA SZIGETÉNEK TÖRVÉNYEIRŐL ÉS SZOKÁSAIRÓL

MORUS TAMÁS AEGIDIUS PÉTERHEZ!

MORUS (1478-1535.)

A középkori intézmények bomlása, az évezredes társadalmi és gazdasági keretek széthullása nyomán már Magyarországon is megjelent a válság. A szó igazi értelmében vett Európa keleti végén, itt is fellobbantak már a parasztháborúk borzalmai. Ébredést, fejlődést azonban itt sem jelentettek: rideg törvényhozás igyekszik rögzíteni a középkort, ami a válságnak hangját ugyan elfojtotta, de a bajt csak elmélyítette s a két évvel utóbb trónralépő gyermekkirállyal, majd egy szeszélyes, felelőtlen gyermekkirálynéval az élen, a Magyar Birodalom tovább tántorog Mohács, a középkori magyar Archiregnum sírja felé.

1516-ban, Lajos magyar király trónralépésének évében Európa ellenkező végén, a nyugatin, a humanista angol ügyvéd, Morus Tamás megírja az U t o p i á t.

A fejtelten budai udvarban a pénzt és élvezetet harácsoló renaissance-jelenségek, a főszereplők, épügy játsszák a széplelket, mint humanista tisztviselők, tudós diplomatáik, udvari papjaik s mind áhítattal figyelnek fel Európa eszére, lelkiismeretére: Rotterdami Erasmusra, ki könyveivel, leveleivel - kora rokonszenvesebb Voltaire-je gyanánt - egységbe szövi mindnyájukat. A 15-16. századforduló évtizedeiben ő formulázza még a kátyúba jutott kor eszményeit. Izig-vérig humanista; emberség tölti el, humanitás: a nemes értelem szerint értett ember iránti tisztelet és megbecsülés, az emberi élet, az emberi szellem áhítatos értékelése. Ebből a magaslatból bírálja a középkor egyoldalú és gyakran csak vak megszokáson és tudatlanságon alapuló teológiai világszemléletét, másrészt megállj-t kiált a tetszetős humanizmusba öltözött renaissance-pogányság felé és Krisztus Evangéliumát mutatja be: az emberségnek, az erkölcsös humanitásnak isteni tanítását.

Erasmus felé tekintenek, Erasmus elé zárandokolnak mind a szellem emberei magyar földtől Angliáig, kelettől nyugatig: iskolamesterek, főpapok, tudósok, írók, fejedelmek. Minden szem figyel a kóbor professzor, a németalföldi ex-szerzetes Dürer-metszete, Holbein-megfestette, átszellemült arcára, hegyes orrára, könyvet, levelet író finom kezére. A magyar humanisták szívesen hallják tőle a művelt Európa keresztényi szolidaritásának - valóságban nem létező - eszményképét s a nem-keresztényi és barbár török elleni egységét; Németország a hitújítás előfutárát akarja látni benne és az Evangelium görög szövegkiadásában; kiadványai, bölcselkedései, tankönyvei termékenyítően hatnak minden ország szellemére. Angliában legnagyobb hatása: Morus Tamás megihletése.

Morus (eredeti nevén More) Utopia c. munkája a középkor hullámsírba merülő hajójáról segélykiáltás a renaissance viharába. Mentésre hívja az emberi észet, az emberi lelket. A közép- és újkor határának legnagyobb angol szelleme tekintélyes jogászember, bíró fia volt. Első iskolái után a kancellár, Morton János bíboros udvarában apródkodik. „Akárki meglássa, ebből az asztalnál felszolgáló fiúból nagyszerű ember lesz!” - mondogatta róla ura, a bíboros. Oxfordba küldi tanulmányokra. Ott a középkori, lelketlen skolasztikába fuló oktatást már Itália humanizmusával cserélik fel a déli tájakat járt új professzorok, akikhez az ifjú Morus egész életre szóló barátsággal csatlakozik. Bár apja kívánságára a jogtudományra tér át, nagy buzgalommal sajátítja el a latin, görög, történelmi, bölcséleti, matematikai és csillagászati ismereteket. Hamarosan ügyvédi, bírói képesítést nyer, pompásan versel latinul, a Cambridge-ben görögöt tanító, nálánál tíz évvel idősebb Rotterdami Erasmusszal bensőséges kapcsolatot köt, London legkeresettebb ügyvédjévé emelkedik, miközben ledér humanistákkal társalog és testén szőrövet viselve, teológiai tanulmányokba, lelkiigyakorlatokba mélyed és nagy közönség előtt templomi prédikációkat tart.

Holbein - akit ő vitt Angliába - örökítette meg számunkra szabálytalan vonásait, előreugró állát, élénk, szürke szemét, keskeny ajkát, csapzott barna haját. Öltözete hanyag. Arcán fölényes értelem, tréfás kedély s egyben lemondó szomorúság; ellenmondó jellemvonásait törhetetlen akaraterővel és bölcseséggel kovácsolja férfias egységgé.

Huszonhat éves korában a parlamentbe választják s „a csupaszképű fiatalember” bátor fellépése hiúsítja meg VII. Henrik király zsarnok sarcolási kísérletét. Az uralkodó bosszúja apját éri utól, bebörtönzi, megbírságolja; a fiú pedig Páris, Louvain egyetemeit látogatva s a humanizmus terjedését tanulmányozva, külföldi utazással igyekszik feledtetni első politikai fellépését.

Miután évekig lakott a karthauzi szerzetesek szomszédságában, készen arra, hogy szigorú rendjükbe lépjen: aszkéta gyakorlatait harmonikus házassággal cseréli fel. Hat év alatt négy gyermek apja lesz s mikor özvegységre jut, félesztendő mulva újra nőszül.

*Angolul is ír: verset, prózát. Tiszta nyelven, antikizáló formában ő válik a modern angol próza első művelőjévé. Derűs háza hosszú időre Erasmus otthonává lesz, itt születik meg az *Encomium Moriae*, melyet *A b a l g a s á g d i c s é r e t e* címen ismerünk, a szójátékos elnevezés azonban *A M o r u s s á g d i c s é r e t é t* is jelenthetné, hiszen Erasmus és Morus pompásan értették egymást és Erasmus művében is Morus gúnyos-bölcs szelleme csillog, miképpen Morus Utopiája utóbb tárháza lett Erasmus Királytűkre és más megnyilvánulásai szemléletének.*

Morus nagykeresetű ügyvéd lett, de társadalmi életet nem élt: szomszédok, humanisták fordulnak meg asztalánál, egyszerűen él, jövedelmét jótékonyásra fordítja, aggokházát is tart fenn s otthonát nem Londonban, a nagyvárosban, hanem környékén alapítja meg, falun, onnan jár be hivatalos elfoglaltságára. Szép könyvtára van, saját kápolnája, művelt kertje és gyermekei számára állatgyűjteménye. Pávatoll virgáccsal neveli, tanítja apróságait, hancúrozik velük; lányai is jeles humanistákká válnak s a nagy család szeretettel marad együtt még akkor is, amikor már unokákkal gyarapodik.

Ebből a bölcs, derűs életből vonzza magához Morust az új király, a tehetséges, de magatelt zsarnok VIII. Henrik. A londoni bölcs ügyvéd védi függetlenségét, de nem térhet ki diplomáciai megbízatások elől, melyek szabad pályáján annyira károsítják, hogy végül is kénytelen udvari állást vállalni, fizetést elfogadni. Erasmus már a távolból, fejét csóválva szemléli, mint emelkedik barátja egyik méltóságból a másikba, mint távolodik el az igazságban való elmélyedés csendes gyönyörűségétől, hogy végül 1529-1532 közt kancellárként kardélen járjon két szakadék között: az egyik lelkiismerete, vallásos meggyőződése és teológiai tudása, - a másik Boleyn Anna kisasszony mindenható kívánsága, aki a király törvényes felesége akar lenni, noha a királynak van felesége, akitől a pápa nem választja el. Kancellárok bukhatnak bele ebbe az ügybe, Morus is, aki lelkiismeretére és tudására hallgat, Svédországot ekkoriban szakasztja el Rómától, hogy forradalom-emelte új királya, Wasa Gusztáv, az egyházi vagyongra vággyik. Angliában szintén profán ok eredményezte ugyanezt: Henrik király elválik és újra nőszül a pápa ellenére. Törvényt hozat, mely szerint Anglia elszakad a római egyháztól és királyát ismeri el az egyház fejének. Nem régen Henrik maga is tollat fogott Luther ellen, majd Morus segítségével folytatta ellene való harcát. Mióta Morus visszavonult a magánéletbe, minden idejét vallásos vitairatokra fordította. A király lelkiismeretét kellett megnyugtatni azzal, hogy noha világi ember volt, Morust is felszólították, tegyen esküt az új rendre. A Themze vizén, saját csónakán, evezőslegényei közt hagyja el otthonát Morus és lelkében pillanatra felmerül a kényelmes engedmény lehetősége. „De szerencsére győztem magamon”, - írja utóbb és a királyi biztosnak tagadó feleletet ad. Kiküldik a teremből sétálni, hogy gondolja meg a dolgot, hiszen a politika nem Morus fejét, hanem tüntető csatlakozását kívánja. A palota udvarán papok és más egyháziak nyüzsögnek, akik már letették az esküt és ordítóva kívánják, hogy az

exkancellár se legyen külön náluknál. Morus mosolyogva figyeli még ekkor is megnyilvánuló kis gyarlóságait - aztán már fegyverek közt vonul a börtönbe. Mint ezer esztendővel azelőtt Boethius, ő is vigasztaló bölcseleti munkát szerez börtönében s rendületlenül fogadja a külön e célra összeállított „bíróság” Ítéletét: Miután nem ismeri el a törvényt, hogy a király az egyház feje: felségáruló és halált érdemel... Mintha Utopiájának gúnyos megjegyzése új példára vonatkoznék: emberi törvények állapítják meg, hogy mennyiben érvényes az isteni... „Kár lenne, ha elvágnák, szakállam sose volt felségáruló!” - mormolta humorának utolsó fellobbanásával, amikor hosszú szakállát óvatosan félrehajtotta a hóhér tönkjéről, melyen fejét vették London hídjának sokadalma előtt.

Fisher püspök és a Morus-kedvelte karthauzi szerzetesek vállalták csak vele együtt a martiriumot, elnyerve kortársaik s az utóidők tiszteletét és az egyházi kanonizációt.

*

Huszonöt évvel Mátyás királyunk halála, huszonhárom évvel Amerika fölfedezése, két évvel Dózsa György felkelése után és tizenegy évvel a mohácsi vész előtt fog bele az Utopia írásába Morus Tamás, a kelleetlenül külföldi követségben járó londoni ügyvéd, akit az egyház majdan boldoggá avat - és egy év múlva befejezi, kiadja és világhírré tesz szert. A bölcseleti tudományok s az irodalom történetébe egyaránt beírja nevét ezzel a dialógussal, melyhez fogható Platon óta nem írtak. Nem száraz filozófiai mű, inkább alanyi jellegű irodalmi alkotás. Az emberiség legégetőbb létkérdéseivel foglalkozik, de mindvégig saját egyéniségének problémái között. Vitázik önmagával: szabad-e okos embernek udvari szolgálatot vállalnia; közben pálcát tör az uralom és a politika szennyeségei, értelmetlenségei fölött. A tapasztalt jogász elmondja, hogy a merev büntetőtörvény, mely számtalan bűncselekményre, kisebbre-nagyobbra egyaránt, enyhítő, súlyosbító körülmények mérlegelése nélkül szabja ki a halált: a tolvajból gyilkost csinál; tudós theológus létére a Bibliát állítja a törvényes gyilkolással szembe, - másrészt elsőként világítja meg a bűncselekmények társadalmi és gazdasági, valamint nevelési okait. Időben milyen távol és szellemben milyen közel van Morushoz Deák Ferenc 1843.-i büntetőtörvénykönyv tervezete - mely sose valósult meg. - A királyi megbízásban eljáró Tamás úr nem söpörhet saját portája előtt, de szellemes iróniával Anglia ádáz ellensége, Ferenc francia király politikáját taglalja - ami nem csak Ferencre talált. - Nagyvárosi ember létére falura költözött, kertet művelt és parcellákat osztott még evezőslegényeinek is, hogy földet műveljenek maguknak és ne henyéljenek üres óráikban, - hogyan tette volna Seholsincs országban, Utopiában minden ember számára kötelezővé a földművelést. - Egész családját mindvégig közös födél alatt tudta tartani: Utopiában is a legszélesebbkörű patriarchalizmust ábrázolja. Miért ne lehetnének meg ott is szeretetben, egyetértésben a családtagok, ha nála meglehettek. Ott is mindennap muzsikálnak, a nők is tanulmányokat folytatnak, étkezés előtt ájtatos olvasmányon épülnek - minden úgy történik, mint az ő derűs-lelkű otthonában. - Az ügyvédi hivatásnak azonban nem kegyelmez; ő tudja miért. (Pedig nemcsak az ügyvéd furfangos; más emberek furfangja ellen gyakran van szükség erre a felkészültségre, mert az emberek rosszhiszemű csűrés-csavarásai ellen Utopia törvényei se nyújtanak menedéket, hiszen a bíró is csak ember és nem minden bíró olyan rendkívüli szellem, mint Morus Tamás volt.)

Midőn a kezdetekből felépült hűbéri Európa társadalmi, gazdasági, politikai, vallási szerkezete közel ezredéves lét, századéves agónia után végleg széthullott, Morus Utopiája a maga idején pompásan működött, de túlélte középkori szerkezet helyébe újat keres. Új világot javasol: az idejétmúlt rendiség helyébe egyetlen osztályt, az iparosságot és parasztságot egységbe olvasztó társadalmat állítja; a céhrendszer helyébe a teljes munkaközösséget, a védtelen egyén helyébe az állami gazdálkodást. Négy száz esztendőnek kellett elmúlnia anarchiával, igazságtalansággal telten, míg az angliai humanista bölcsek ötletei a megvalósulás állapotába

futnak, részben a technika fejlődése, részben az állam hatalmi körének kiterjesztése révén: ide tartozik a csirkekelletőgép, a háztetők lapos betonfödeme, a városi kertes ház, nemzeti munkatáborok útépitése, dologház büntetettek és csavargók számára, túlzás nélkül női egyenjogúság, társas utazás, sportszerű nevelés, nők hadi szolgálata, általános népoktatás, szabadegyetemek, közös konyha, házasságbontás mértékkel, merev büntetési tételek és statáriális jellegű ítélkezés helyett a bíró szabad mérlegelése, vallásszabadság, stb., mennyi gondolat, mely ma magától értődik - vagy még ma sem. Morus maga is megriad s tréfálkozni kezd: valamiképpen túlkomolyan ne vegyék! És ha valaki hitetlenkednék, lehetséges-e mindez - megadja rá a feleletet: már meg is valósult; hol? Utopiában!... Mese formájában „mézként csöpögteti” a lelkekbe tanítását. Államférfiúi bölcsesége és íróit fantáziája oly egységbe fonódik itt, hogy méltán keltett gyanút: nem egy lángelme tréfája-e az egész? Képzletében egyre jobban megelevenedik a meseország, egyre valóságosabb, részletesebben írja le, végül már ugyancsak megharagszik azokra, akik ebben a tökéletes országban nevelkedtek fel és mégis bünt követnek el: kemény büntetést szab rájuk, jobban megdolgoztatja őket, mint a külföldi eredetű rabokat. - Máskor meg hirtelen szeszéllyel megfricskázza kedvenceit: értelmetlen, általános romlást hozó gazdasági háborúkat vívat velük, megvesztegettetni ellenségeiket, trónkövetelőket nevel, bérgyilkosokat fogad és hadi kárpótlásul jóvátételt fizetett ellenségeikkel... Egyszóval rájuk keni a mi világunk gyöngeségeit, miközben irónikusan hangsúlyozza, hogy nálunk, Európában milyen derekak a fejedelmek és bezzeg nem szegik meg szövetségeiket. Utopia táján azonban a szövetségi és barátsági szerződéseket úgy fogalmazzák, hogy minden szó kibúvót hagyjon...

Lelkes hit és tétovázó hitetlenség közt ingadozik műve mindvégig. Kérlelhetetlen logikával boncolja kora visszás és megoldatlanul maradt kérdéseit, de a megoldásnál - a művészi forma ürügyével - egyik mondattól a másikig tréfásan lép át a mesevilágba: a megvalósulás - Utopia!

Négyszáz év múltán méltán megértjük Morus hitetlen tétovázását: Európa korabeli képe szörnyű volt. A pénzgazdálkodás diadala nyomorúsággá változtatta a földművelést, melyre a hűbériség gazdasági és társadalmi rendszere, az államok fölépültek. A megvetett kalmár nagyobb úr lett, mint a főnemese, akik csak parasztjaikat nyúzhatták, hogy a városi bugrisokkal versenyt tarthassanak. Az egyoldalú vallásos-aszkéta világszemléleten is rést ütött az antik műveltség feltárása. A népek a keresztelkedés óta eltelt századok folyamán már tudatára jutottak annak, hogy nagyobb a világ, mint amennyire „a szellemi és világi kard”, a császár és pápa tekintélye terjed. Az Egyház már nem uralkodott kizárólagosan a lelkeken, de ami igazán baj volt: fejében és tagjaiban megromlott, korhadt a korhadó középkorral. Az egész világ zsarnoklás, cinizmus, élvhajhászat, kapkodás. A magyar „Feddő ének” és az „Átok” versei csendülnek fel, a német Narrenschiff és Erasmus: Balgaság dicséretének kacagása, mely az Utopia némely helyén is visszhangzik. Korhatár ez, melyen a bátrabb lelkek már átléptek és felháborodott, gúnnal tekintenek vissza a tehetetlenség törvényénél fogva elmaradt emberi gondolkodásra, értelem alá züllött állapotokra.

Morus is kacag. Anglia jövő kancellárja kacagva veti papírra azokat az „utopista” elveket, melyek hazája politikájának majdan pilléreivé válnak: a szigetországba még segédcsoportokat sem szabad engedni, nemhogy támadó ellenséget. Ezért a szárazföldön támadólag kell megkezdeni a háborút. Ezt azonban más, barátságos népekkel kell vívatni, akiket pénzzel és ígéretekkel tart - Utopia. Maga zsoldosokkal harcoltat, de ha már saját fiai is fegyverre kényszerülnek, ugyancsak kemények. Ezt azonban végső szükség esetére tartogatják. A megszorított népeket gyarmatokon helyezik el, ahol saját törvényeik alatt, jó életet biztosítanak a bennszülötteknek is - ha behódolnak. A legyőzött népeket nem fegyverrel, hanem afféle „gazdasági tanácsadókkal”, „főbiztosokkal” észrevétlenül igazítatják s függő gazdasági helyzetben tartják... Morus idejében Anglia még Skótszággal osztozott a brit

sziget bírásában, másodrendű ország, gyarmatai, hajói nincsenek. - Morus éppenséggel nem forradalmár, sőt konzervatív politikus, Angliában is visszakívánja a korabeli kezdődő kapitalizmus előtti „rég jó időköt”: földművelést és kézművességet, afféle antik költők megénekelte aranykört. A szebb jövő is mind annak megóvása lenne, ami régóta jó: a humanista ideál, az emberséget adó műveltség egyrészt: a szellemi élet emelése lelkesíti a gondmentes vagyonsközösségre is, nem sivár materializmus, hiszen anyagiakkal nem törődő, egyszerű életet követel, nem az anyag istenítését. Az ókeresztény, egyszerű életforma másrészt: ide tartozik az ősi patriarchális családi élet; ennek érdekében ellenez minden szerelmi szabadságot, hiszen két sikerült házasságából tudja, a szerelem legboldogítóbb a meghitt élettárrsal. Nem is szünteti meg Utopiában a házasságot más, mint a halál, vagy az összeférhetetlenség.

Az utóbbi esetében - férfiu egyoldalúsággal - mintha csak a női hibákra gondolna! Ez a szubjektív egyoldalúság másutt is kiütökzik: Utopia közös éttermeiből kizárja az öt éven aluli gyermekeket: az eredeti szöveg szerint azonban csak fiúkról van szó. Nem azért, mintha a leány kisdedeket tisztábbaknak és kevésbé nyűgöseknak gondolná, mint a kisfiúkat, de a lányok létezéséről teljesen megfeledekezik s nem is említi őket. A házasság előtti ruhátlan bemutatkozást is azért tartja szükségesnek, hogy meg ne csalatkozzék - a férfi, aki választottjának csak arcát ismeri. E helyen a lóvásárlás hasonlatával él: a vevő vigyáz, hogy az állaton ne legyen kelés, - ez finoman utal kora újdön erőben dühögő betegségére, mely azonban nem az állatvilágban terjengett... De Morus személyesen tapasztalta azt is, hogy nem a női szépség jelenti a boldogságot. Első feleségét, mint idősebb leányt, csak illendőségből vette el, mert nem kérhette meg húga kezét, akit szeretett. Második felesége éppenséggel rútarcú volt s az Utopiájában is epikureus életbölcsestéget hirdető író mégis megtalálta oldalán gyönyörűségét. - Általában a nők iránti szeretete, becsülése mindenütt kiviláglik: hiszen leánygyermekek apja volt! Utopiában a nőket mindenben egyenjogúsítja, de csak a könnyebb munkákat juttatja nekik s hivatalviselést csak idősebb és özvegy nőknek engedélyez, hogy el ne vonja a nőt igazi köréből: a családtól. Ellenkező esetben a gyerekek nevelése az államra maradna s Morus, aki mindenben annyira tiszteli Platont, itt ellenkezésbe kerül vele s elfogadja Aristoteles véleményét: Jaj a gyermekeknek, akiknek szülője az állam!

Szeretettel áthatott egyéni élete így ad emberséges, meleg tanítást, szemben más világboldogítókat hideg észből fakadó számvetésével. - Ismerteti Utopia intézményeit. A földtől indul el s halad egyre feljebb, feljebb, mígnem Isten tiszteletén végzi. Eljut a tiszta ész, a józan erkölcs felekezeteken felüli vallásáig, hogy emberszerető vágyainak és Utopiájában való kétségeinek tusakodása fennszármyaló imában találjon megnyugtató befejezést: Uram! Ha ez a leg-tökéletesebb állapot, részesíts benne mindeneket. Ha pedig van ennél jobb is, add, hogy azt érhesük el!

...Morust élete javában nyilvános szertartással ölte meg az önkény. Századokig hiába élt volna, nem láthatott volna új szervezett rendet lépni a megbomlott középkori helyébe. Kortársai az Utopiának csak tréfáit toldották meg, nem komolyságát... Egy év mulva csendes halállal követte a sírba Erasmus, aki csak azt érthette meg, hogy keresztény Európa eszményének egységét végképpen megtörte a reformáció, miközben a török tűzzel-vassal látott hozzá egy magárahagyott keresztény kultúrnemzet: Magyarország megsemmisítéséhez. E világ állapotai pedig azóta is rendetlenül és vakon bukducsolnak a Morus megróttá félrendszerabályok és tessék-lássék kísérletezések között és végzetük nem emberszerető bölcsek álmodta megváltás, hanem örök emberi tökéletlenség.

MORUS TAMÁS ÜDVÖZLI AEGIDIUS PÉTERT!

Már-már szégyelem, kedves Péterem,¹ hogy ezt az Utopiáról: Seholsincs országról szóló könyvecskémet csaknem esztendő multával küldöm neked. Te, persze, azt hitted, hogy hat hónap alatt is elkészítem: Hiszen nem kellett fejemet törnöm, hogy kitaláljam, csak egyszerűen leírtam azt, amit Szavajátszó Ráfáel mesélt nekünk s amit veled együtt hallgattam. - Bevallom, Péterem, nem is volt vele sok dolgom, készen kaptam az egészet. Bezzeg, ha magamnak kellett volna kitalálnom és kitalálnom: ez még nagy-tudós elmének is sok idejébe és sok igyekezetébe került volna. Az én időmből és az én igyekezetemből pedig sose telt volna ki, ha szépen is kellett volna megírnom, nem csupán híven. Ez a gond azonban nem nyomott, bele se izzadtam: amit hallottam, egyszerűen le kellett írnom s ez semmiség!

De még erre a semmiségre is majdnem kevesebb időm jutott a semminél, annyi más dolgom volt. Hol intéztem, hol hallgattam pöröket, hol békebíróként egyeztettem, hol bíróként ítékeztem, hol én jártam el hivatalos ügyben, hol engem kerestek fel. A bíróság előtt másokért futkosok naphosszat, a maradék idő családomé, végezetre magamnak, vagyis az irodalomnak, semmise marad. Hiszen hazatérve beszélgetni kell az asszonnyal, nevetgélni a gyerekekkel, tárgyalni a cselédséggel: csupa olyan ügy, melyet, véleményem szerint, el kell intézned, ha nem akarsz idegenné lenni saját házában. Törődnöd kell mindezzel, hogy kellemesen élhess természet-, vagy véletlenadta, avagy magadválasztotta élettársaiddal; csak nyájassággal el ne kényeztesd őket és türelmességed ne tegye cselédeidet uraiddá!... Így van, ahogy mondom. Közben napok, hónapok, évek multak. Hát mikor írjak? Nem is szóltam az alvásról, sem az étkezésről, pedig sokaknál ez is annyi időt vesz igénybe, mint az alvás, ami közel az élet fele. És én csak annyi időt szakíthattam magamnak, amennyit az alvástól, étkezéstől vontam el. Kurta idő: így lassacskán, de mégis, mégis csak befejeztem Seholsincs országot és itt küldöm neked, Péter barátom, hogy olvasd el és figyelmeztess, ha valamiben hibáztam. -

Például, úgy emlékszem, hogy Szavajátszó² Ráfáel elbeszélése szerint a Szárazvíz folyó hídja Nekeresdnél ötszáz lépés hosszú. Clemens János apródom - ki, mint emlékszel, velünk együtt hallgatta - azt vitatja azonban, hogy a folyó ott csak háromszáz lépésnyi széles. Kérlek, gondolkozzál a dolgon! - Mert azt szeretném, hogy könyvemben ne legyen hamis adat. Ha kétségben vagyok valamilyen tekintetben, nem koholok hazugságot - legfeljebb elmondom, mit hazudtak mások. - Ámbár könnyű lenne úgy segítenünk a bajon, hogy magát Ráfáelt kérdeznéd meg személyesen, vagy levélben. Már csak azért is jó lenne, ha megtennéd ezt, mert egyéb kétségem is van. Nem tudom, ki ebben a hibás, én-e, te-e, vagy maga Ráfáel: nem jutott ugyanis eszünkbe, hogy megkérdezzük, ő se mondta, hogy az Újvilág melyik táján terül el Utopia. Bizony, jócskán megfizetnék érte, csak azt el ne feledtük volna! Mert micsoda nagy szegény nem tudnom, melyik tengeren van az a sziget, melyről ennyi a mondanivalóm! Meg aztán akad is itt egy és más, aki el szeretne jutni Utopiába. Különösen egy jámbor papi ember: Nem hívságos kíváncsiság hajtja, hogy újdonságot lásson, hanem szerencsésen meggyökerezett vallásunkat akarja ott istápolni és gyarapítani. Az a szándéka, hogy a rend kedvéért a pápa küldje ki és tegye meg őt Utopia püspökévé. Nem kételkedik abban, hogy kérelmére meg is kapja majd ezt a főpapi méltóságot: olyan szent buzgalom hajtja és ez nem tisztség-, vagy pénzvágtyból fakad, hanem jámbor érzületből.

¹ Gilles Péter tudós antverpeni polgármester, kinek latinositott, humanista neve Aegidius.

² Az eredetiben Hythlodæus: ὑθλοδός = üres fecsegés, δάω = tanulok, tehát Hythlodæus: a tréfában jártas; a humanisták szokásos játéka.

Kérlek ezért, Péter barátom, keresd fel Szavajátszót, ha teheted, személyesen, vagy távollétben levél útján és intézd el, hogy a könyvbe hamisság ne csússzék és igazság ki ne maradjon belőle. -

Ámbár, őszintén szólva, még magam sem vagyok tisztában azzal, hogy egyáltalán kiadjam-e könyvemet. Az emberek ízlése olyan különböző, némelyek oly rigolyások, hálátlanok, ostobák. Az ő szemükben sokkal okosabb az, aki vidáman, a maga kedvére éli világát, mint az olyan, aki gondok közt tépelődik, hogy kiadjon valamit az őt semmibevevő, hálátlan közönség hasznára, gyönyörűségére.

Sokan nem ismerik, sokan megvetik a tudományt. - Ez mogorva: nem tűri a tréfát. Az sületlen: nem érti a szellemességet. Mások úgy kapkodják üres fejüket mindentől, aminek bármi köze is van csak az észhez, mint ahogyan víztől iszonyodik a veszett eb-marta ember. - Vannak aztán hálátlanok, akik bezzeg gyönyörködnek a műben, íróját azonban mégis semmi-be veszik. Olyanok, mint az emberséget nem tudó vendégek, kiket szívesen fogadtak dús lakomán, jóllaktak, hazamennek, de annyit se mondanak a vendéglátó gazdának: köszönöm! Nos hát, verd magad költségbe és készíts vendégséget ilyen finnyás ízlésű, különböző gusz-tusú, kedves és hálás népségnek! -

Élj boldogul, kedves Aegidius Péter barátom, jó feleségeddel együtt és szeress engem, mint máskor. Én téged még annál is jobban szeretlek.

UTOPIA SZIGET: A LEGBOLDOGABB ORSZÁG

Első beszélgetés.

VIII. Henrik, Anglia minden fejedelmi erénnyel ékes, győzhetetlen királya fontos ügyben a multkorában összezördült Károly spanyol király öfelségével. Megbeszélni, elsimítani a dolgot, követül engem küldött Flandriába, mint Cuthbert Tunstall kísérő társát. - Brüggebe jöttek elénk, ott találkoztunk azokkal a jeles férfiakkal, akiket Károly bízott meg ügyével. Többízben összeültünk, de némely kérdésben nem jutottunk megegyezésre, mire azok elköszöntek tőlünk és néhány napra Brüsszelbe utaztak, hogy uruk nézetét megtudakolják.

Ezenközben én, úgy hozta sorja, kirándultam Antwerpenbe. Itt forgódva, összekerültem Aegidius Péterrel, Antwerpen szülöttével, akit mindenkinél jobban megszerettem. - Nyájas szava, ártatlan tréfája, barátsága, mesélgetése, úgy-ahogy, enyhítette hazám, tűzhelyem, feleségem és gyermekeim után való vágyódásomat: mert négy hónapnál régebben voltam már távol otthonomtól és váltig sóvárogtam viszontlátásukért.

Midőn valamelyik napon szentmisén voltam, Szűz Mária gyönyörű mívű és híres nagyságú egyházában és istentisztelet után visszaindultam fogadómba, egyszerre csak látom Pétert, hogy valami idegennel beszélget: éltesre hajló korú, napbarnította képű, hosszúszakállú ember volt, köpenyegé hátul hanyagul vállára vetve, arca és viselete hajókormányosra vallott.

Péter megpillantott, hozzámjött és üdvözölt. Mikor válaszolni akartam neki, kissé félrevont.

„Látod-e azt az embert” kérdezte és rámutatott arra, akivel az imént beszélgetni láttam. „Éppen hozzád akartam vezetni.”

„Hadd jöjjön!”, feleltem. „Már csak reád való tekintettel is szívesen látom.”

„Hát még, ha megismernéd: magamagáért is megkedvelnéd”, válaszolta ő. „Mert nincs még egy ember a földön, mai napság, aki ennyit beszélhetne ismeretlen országokról, nemzetekről! És tudom, hogy te nagyon kíváncsi vagy az effélére.”

Erre én így szóltam:

„Úgy látszik, sejtelmem nem csalt: első pillantásra hajókormányosnak néztem!”

„Bezzeg ebben csalódtál”, mondta ő. - „Ráfáel, mert így hívják, családi nevén: Szavajátszó, - hazájában, Portugáliában testvéreire hagyta atyai örökségét és Amerigo Vespuccihoz csatlakozott, hogy megismerje a föld kerekességét. Négy hajóútja közül, amelyről szerte olvasnak, mindvégig kísérője volt a három előbbeniben, de a negyedikről nem tért vele együtt vissza. Kérte és kényszerítette ugyanis Amerigot, hogy a huszonnégy ember között lehessen, akik az utolsó hajóút végpontján, Új-Kasztiliában visszamaradtak. Amint mondom: nyughatatlan vérű ember léte, ottmaradt, mert jobban érdekelte a kóborlás, mint az, hogy hol lesz eltemetve. Ez a szavajárása:

*Ha sírod nincs, a mennybolt takarja testedet:
a másvilágra bármely ösvényed elvezet!*

Észjárása talán vesztére vált volna, ha Isten meg nem oltalmazza. Vespuccitól elszakadva, öt spanyol társával, sok földet bekóborolt, mígnem szerencsésen Ceylonba érkezett, onnan Kalikutba jutott. Itt éppen portugál hajókat talált, s amit már alig remélt: szerencsésen hazatérhetett.”

Így beszélt Péter. Én köszöngettem, hogy ennyire buzgólkodik értem, amiért rámgondolt abban a reményben, hogy szívesen beszélgetek ilyen emberrel és épülök szavain.

Ezután Szavajátszó Ráfáelhez fordultam. Üdvözlöttük egymást és olyan általánosságokat mondtunk, amilyeneket első találkozáskor szokott mondani az ember. Majd szállásomra lépkedünk; a kertben zsámolyúl összehordott fűkötegekre telepedtünk és elbeszélgettünk.

Elmondotta nekünk hogy Vespucci távozása után Új-Kasztiliában visszamaradt társaival együtt mint szerezte meg fokról-fokra az ország népének barátságát azzal, hogy kedvükben jártak és hízelegtek nekik: már nemcsak bántatlanul, de otthonosan mozoghattak a nép között. Kedvébe és kegyébe fogadta őket egy fejedelmük is; nevét és hazáját már elfelejtettem. Elmondotta, hogy ennek bőkezűségéből öt társával együtt annyi eleséghez és úti felszereléshez jutott, hogy hív vezető irányításával vizen tutajokkal, szárazon kocsikkal utaztak s ajánlásuk volt más fejedelmekhez, akikhez elkalauzolták őket. Beszélte, hogy soknapi utazás után, községekbe és városokba érkezett, jól kormányzott, dús népű államokba.

Az egyenlítő vonalán innen is, túlán is, mindkétfelől, ameddig szem ellátott, pusztá sivatagok terültek el s örök hőségben perzselődtek. Mindenütt kietlen, bús látvány, minden ijesztő és műveletlen: vadállatok, kígyók lakása és embereké, akik époly vadak és vérengzők voltak, mint a fenevadak.

Mennél távolabb kerültek innen, annál nyájasabbá válik minden: az ég kevésbé bős, a föld kedvesebben virul; szelídebbek a vadak. Végül népeket, városokat, falvakat találtak. Ezek nemcsak egymással és szomszédaikkal kereskednek állandóan, hanem szárazon és tengereken át, távoli nemzetekkel is. Veleszületett világlátó, barangoló hajlandóságának kedvezett, hogy bármely hajó, bárhová is indult, szívesen felvette őt társaival együtt. - Hajósaik ismerték az eget és a tengert. Elmondotta azonban, hogy ugyancsak hálálkodtak, amiért megtanították őket az iránytű használatára; ehhez eladdig nem értettek. - Azóta fittyet hánynak a télnek, bátorságuk elbizakodottsággá fajult, úgy, hogy félő: ami a jövőben nagy javukra válhatott volna, oktalanságuk miatt, nagy bajok forrásává lesz. Mi mindent látott azon a helyen, elbeszélte, de bajos lenne visszaadnom, nem is célja e munkának. Máshelyütt majd ezt is elmondom, különösen, ami a népek szokásaiból figyelemreméltó: mindenekelőtt, hogy milyen helyes és bölcs intézkedéseket tapasztalt a polgárosult életet élő népeknél. Ezekről a dolgokról alaposan kifaggattuk és ő készségesen adott felvilágosítást. Szörnyetegek felől azonban nem kérdeztük, ez nekünk nem újság: mert könnyebben található halfarkú, madártollú és ember-evő csodalények, inkább láthatók roppant tömegekben és mindenütt, mintsem egészségesen és okosan kormányzott polgárok. -

Ráfáel helyénvaló megjegyzéseket tett, hogy itt, meg amott milyen tévedéseket tapasztalt, mik rosszabbak a mi állapotainknál és mi van amazoknál bölcsebben elrendezve, mint minálunk. A különböző népek szokásait és törvényeit úgy fejtegette, mintha mindeniknél egész életét töltötte volna el.

Péter megcsodálta őt ezért és így szólt:

„Nagyon csodálkozom, Ráfáel barátom, miért nem lépsz valamelyik király szolgálatába! Mert annyit mondhatok: kedvet találnál bármelyiknél: nemcsak a világban való jártassággoddal és emberismeretteddel szórakoztathatnád, de példákkal is szolgálhatnál neki és tanácsoddal támogathatnád. Ilyen állással nemcsak magadon segíthetnél, hanem alaposan javára válnál minden hozzátartozóidnak.”

„Ami rokonaimat illeti”, felelte az, „kevés a gondom, mert úgy hiszem, irántuk való kötelességemnek már eleget tettem: amitől mások csak öregem és rokkantan válnak meg, ha ugyan

megválnak és nem ragaszkodnak hozzá tovább is! én egészségben és viruló ifjúkorban osztottam szét rokonaim és barátaim között. Úgy gondolom, be kell érniök ennyi jóindulattal és nem kívánhatják, nem várhatják el tőlem, hogy ezenfelül érettük még királyok szolgájává is szegődjem.”

„Helyes beszéd”, válaszolta Péter. „De nem azt mondtam, hogy királyok szolgájává szegődj, hanem szolgálatába.”

„Más szó, de egy az értelme”, felelte ő.

„Én pedig úgy gondolom, bárhogya is nevezed a dolgot”, mondotta Péter, „ez az útja annak, hogy javára légy másoknak egyenként és összességükben és hogy magadat is szerencsésebb helyzetbe hozd.”

„Szerencsésebb helyzetbe vihet-e az út, melytől irtózom?”, kérdezte Ráfáel. „Most kedvemre élem világom, de hány hivatalbeliről lehet ezt elmondani? Elegen hajszojják a hatalmasok kegyét; hidd el, észre sem veszik, hogy jómagam és egy-két magamfajta nincsen közöttük!”

„Látom már, Ráfáel barátom, hogy nem vágyol kincsre, hatalomra”, szólottam ekkor én. „Az én szememben ilyen ember sosem lesz alábbvaló azoknál, akik főhatalmat viselnek. Mégis, úgy látom, hogy nemes és filozófus lelkedhez méltóképpen cselekednél, ha magánéleted kényelmét feláldoznád és szellemedet, szorgalmadat közügyeknek szentelnéd. Ezt leghathatósabbban úgy vihetnél végbe, ha valamelyik nagy fejedelem tanácsosává leszel és azt helyesen és tisztességesen befolyásolod; hogy kineveznek, annyi bizonyos! Hiszen az uralkodó: örök forrás, minden jó és minden rossz belőle buzog a népre. A te tudásod pedig oly alapos, hogy még ha magad nem is intéztél nagy ügyeket, és nincs is ebben gyakorlatod, minden megerősítés nélkül, bármely király jeles tanácsosa lehetnél.”

„Kétszeresen csalódsz, Morus barátom”, mondotta Ráfáel. „Először is: bennem, másodszor: az ügyben. Mert nem vagyok olyan tehetséges, mint gondolod, de még, ha olyan is lennék és nyugalمامat fel is áldoznám a közért, hasznára nem lennék a közérdeknek. A fejedelmek ugyanis egytől-egyig, nem a béke derék művészetével, hanem legszívesebben hadi ügyekkel foglalkoznak; ezekhez pedig én nem értek és nem is óhajtok érteni! Sokkalta nagyobb gondjuk van arra, hogy jogosan, vagy jogtalanul, mi módon szerezhetnének maguknak új országokat, mint arra, hogy a magukét jól kormányozzák. A királyok tanácsosai is egytől-egyig olyan bölcsék, hogy nincs másra szükségük, vagy legalábbis olyan bölcsnek hiszik magukat, hogy nem tűrik meg mások tanácsát, kivéve, persze, hogy a fejedelem kegyenceinek legképtelenebb véleményeihez is csatlakoznak, sőt, hogy kedvüket keressék, még tetézik is azokat. Természet rendje szerint való az is, hogy kinek-kinek a maga leleménye tetszik, mint a hollónak is a maga fiókája és a majomnak is a saját kölyke kedves. Ha ebben az irígykedő és pöffeszkedő társaságban valaki előállana a maga mondókájával, hogy minő történetet olvasott régmúlt időkből, vagy mit látott más vidéken: hallgatói úgy gondolnák, hogy fittyet hány minden bölcsességüknek és most már tökfilkók lennének, ha nem eszelnének ki valamit, amivel a jött-ment ötletet ledorongolják. És ha minden kötél szakad, végső menedékül ezt mondják: így volt ez őseinknél és vajha felérnök mi atyáink bölcsességét!... Ez aztán igazán olyan nagy mondás, amiben megnyugosznak. Mintha bizony veszedelem lenne, ha valamihez többet tudunk, mint őseink, akiknek egyébként derék határozatait nyugodt lélekkel hagyják veszendőbe menni! De keresve-keresett ürüggyel irgalmatlanul elgáncsolják, ha valaki okosabbat mond. Mindenfelé tapasztaltam ezt a gögös, oktalan és rosszindulatú felfogást; még Angliában is.

„Kérlek”, mondottam. „Jártál nálunk is?”

„Jártam” felelte „és négy hónapnál tovább forogtam ott. Ezalatt sokat köszönhettem főtisztelendő Morton János atyának, Canterbury bíboros érsekének, aki akkoriban Anglia kancellárja volt. -

Történt egy napon, hogy vendége voltam s egy törvényeitekben jártas világi ember is ült asztalánál. Nem emlékszem, mivel kapcsolatban, ez dicsérni kezdte a tolvajok felett akkor dívó kegyetlen igazságszolgáltatást. Emlegette, hogy egyetlen bitófán gyakran huszat is látott függeni. És csodálkozását fejezte ki, hogy noha alig menekedhetnek meg a bűnükre rótt haláltól, mégis szerte annyian garázdálkodnak.

Ekkor én bátorságot vettem magamnak a bíboros előtt és így szóltam:

„Ne csodálkozzál ezen, mert a tolvajoknak ilyen büntetése méltánytalan és a köznek sincs hasznára: A tolvajlás megtorlására túlon túl kegyetlen, elriasztásául mégis elégtelen. Hiszen az egyszerű lopás nem olyan szörnyű, nagy bűn, hogy halállal kellene lakoltatnunk; de nincs az a büntetés, mely visszatartaná a latorságtól azokat, akiknek más módjuk nincs létük fenntartására. Nemcsak ti, e tekintetben a világ nagyrésze is a rossz tanító módjára jár el, aki nem tanít, hanem veri a tanulókat. Azzal bezzeg törődtek, hogy a tolvaj nehéz, kegyetlen halállal haljon: inkább arról gondoskodnátok, hogy mindenki élni tudjon, ahelyett, hogy lopni, aztán veszni kényszerüljön!”

„Elég lehetőség van erre”, válaszolta amaz. „Ihol az iparok, a földművelés. Elélhet ezekből, ha nem kívánkozik inkább a bűnre!”

„Ne kerüld ki a kérdést,” vágtam vissza. „Hagyjuk figyelmen kívül azokat, akik rokkantan térnek haza a sok kül-, vagy belháborúból - és csonkaságuk megakadályozza őket régi mesterségük folytatásában, életkoruk pedig újak tanulásában. Mondom: hagyjuk ezeket figyelmen kívül, mert a háború időszaki állapot. A mindennapos történetre figyeljünk. -

Mert hát a latrok: serény zsoldosok és a zsoldosok is értenek a latorsághoz. - Bármiképp van is e dolog, úgy látom, rengeteg ilyenféle nép tartása nincs a köz hasznára még háború esetre sem. (Pedig háború csak akkor van, ha magatok akarjátok!) Mert feldúlják a békeállapotot, mely pedig több gondviselésre érdemes, mint a háború.

De nemcsak ez hajtja tolvajlásra az embereket. Nálatok, azt hiszem, van ennek más nyomós oka is.”

„Mi légyen ez?” kérdezte a bíboros.

„Juhaitok!” feleltem. „Szelíd állatok egyébként és kevéssel beérik. Most azonban, tartja a szólás-mondás, olyan mohók és telhetetlenek, hogy már embereket kezdenek falni; szántóföldeket, majorságokat, falvakat tesznek pusztává és néptelenné. Az ország némely részében finomabb és ezért drágább a gyapjuk: itt a nemesek, nagyurak, sőt apáturak, felszentelt papok, be nem érve rendszeres évi javadalmaikkal, amit elődeik óta hoznak birtokaik s melyből henye pompában élnek a köznek nem hasznára, legfeljebb kárára, nem tartják fenn a szántóföldeket, hanem mindent legelővé változtatnak: a majorságokat lebontják, a falvakat elsöprik, legfeljebb a templomot hagyják meg: juhakolnak. - Egyetlen telhetetlen tékozló (a haza kórsága!) hogy birtokát gyarapítva, párezer holdat hozzakerítsen, körmönfont csalárdsággal, vagy erőhatalommal elűzi földjükről a parasztokat. Mi marad ezek számára más, mint a tolvajlás és a törvényszerű akasztófa? - Mert hol találhatnának paraszti munkát? Nincs, hát nem is találnak! Hiszen akkora területen, melynek szántás-vetéséhez sok kéz kellett, most egyetlen juhász, vagy csordás legelteti nyáját. Ez okból az élelmiszer is sokhelyütt alaposan megdrágult.

De a gyapjú ára is felment. A szegényebb emberek, akik nálatok ebből keresik kenyerüket, nem tudják tovább vásárolni; abbahagyják a munkát és henyeségbe süllyednek. - Hiába

emelkedik a juhok száma, az ár nem esik, mert ha nem is egy kéz gyakorol egyedárusítást, hanem több: kevesek kezében egyesül ez, gazdagok kezében, akiket szükség nem hajt és akkor adják el, amikor akarják és csak akkor akarják, amikor megkapják a kívánt árat. Ugyan-ez okból drágultak meg az egyéb jószágfélék is. -

Az élés drágulása okozza, hogy lehetőség szerint, ki-ki csökkenti házanépét. Ebből mi lesz, kérlek, ha nem koldulás, vagy - zsványság?

És lám, ehhez a sanyarú inséghez és nyomorúsághoz szertelen fényűzés járul. Az urak szolgálói, a kézművesek, de sőt maguk a parasztok is és minden rendek fölösleges, esztelen pompát fejtenek ki a ruházkodás, pazarlást az élés terén. Csapszék, bünbarlang, bordély és újra bordély, borozó, söröző, meg a sok aljas játék: kocka, kártya, golyó, labda, futtatás és korongvetés gyorsan nyelik a pénzt és mire juttatják áldozatukat, ha nem tolvajságra? Vessétek ki ezeket a méhelyes kórságokat; rendeljétek el, hogy akik a falvakat, mezővárosokat lerontották, állítsák ismét helyre, vagy engedjék át azoknak, akik odatelepedni akarnak, vagy fel akarják építeni. Zabolázzátok meg a gazdagok harácsolását és az egyedáruskodásnak szabadosságát. Éljenek kevesebben henyeségből, újjúljon meg a földművelés, a gyapjuszövés legyen újra tisztas ipar, mellyel hasznosan mívelkedjenek azok a henye tömegek, melyeket lopóssá tesz az inség, vagy azok, akik most henye csatlósok és a jövőben bizton tolvajok lesznek. Bizony, amíg gátat nem vettek e bajnak, hivságosan kérkedtek a tolvajlást sujtó igazságszolgáltatással: az bizony inkább szemfényvesztő, mintsem igazságos és célszerű. Ha kit komiszságban hagyatok felnevelkedni, zülleni hagyatok zsenge korától fogva erkölceit: megbüntetik, amikor embrenyi korban kiütözik rajta a bűn, mely kiskorától fogva zavartalanul fejlődött benne. Kérdelem: mi más ez, mint hogy tolvajokat neveltek és aztán felkötöttek őket?”

Beszédem végeztével az a törvénytudó szólni készült és a nyilvános disputálók módjára állt neki, akik szorgosan összefoglalják azt, amire válaszolnak, hogy már emlékezőtehetségükkel learassák a dícséretet.

„Igazán jól beszéltél”, mondotta „noha jövevény vagy, aki csak hallomásból tudhat mind-ezekről, nem pedig alapos tapasztalásból. Ezért röviden felvilágosítást adok. Először is rendben megismétlem, amit mondtál; aztán megmutatom, miben vezetett félre viszonyaink hibás ismerete, végül pedig egész feloldom és megcáfolom egész gondolatmenetedet. Igéretem szerint, először is tehát kifejtem, hogy négy tekintetben...”

„Csendesülj!” szólt közbe a kardinális. „Így kezded válaszodat és azt ígéred, hogy rövid lesz? Most felmentünk a felelet terhétől, de épségben marad ez a tiszted, ha legközelebb kettesben találkoztok. Szerintem, semmi akadályja ennek se nálad, se Ráfáelnél, hogy ezt akár holnap meg ne cselekedjete. Addig is azonban, Ráfáel barátom, szívesen hallanám tőled, miért nem rónál te halálos büntetést a lopásra és minő más megtorlást javasolsz, mely nagyobb hasznára lenne a köznek. Mert bizonynal te se gondolod, hogy a lopást túrni kell. Ha most halálveszély ellenére is dúl a tolvajlás, akkor a büntetésnek mintegy jutalomképpen való enyhítése, egyenesen bűnre fogja csábítani a gonosztevőket. Minő hatalom, minő félelem tarthatná vissza őket?”

„Általánosságban úgy gondolom, kegyes atyám”, feleltem, „hogy méltánytalan vagyonság elvételéért emberéletet elvenni. Mert ítéletem szerint, a szerencse minden adománya nem ér fel az emberi étellel. Ezt a büntetést az igazság, a törvény nem a pénz háborításáért, megsértéseért róttá ki, különben méltán elmondhatnók, hogy a legnagyobb igazságtevés a legnagyobb igazságtalanság! - Isten tilalmazta az emberölést, mi pedig holmi elemelt pénzeszacskóért ily könnyen ölünk? Vagy értelmezhetjük-e ezt úgy, hogy Isten parancsa csak arra az esetre tiltotta meg a halál osztogatását, ha emberi törvény el nem rendeli a gyilkosságot? Akkor mi akadályja annak, hogy az emberek egymás közt ugyanígy ki ne szabják a fajtalanságra, házasságtörésre, hamis esküvésre? Ha tehát Isten még az öngyilkosságot is tilalmazza, nem-

csak mások megölését, viszont, ha az emberek közt való megegyezés a megegyezők kénye szerint való tetszésétől teszi függővé, hogy kit öljenek meg: ha az ő parancsuk feloldja poroszlóikat Isten parancsa alól: ha Istennek semmi bizonyossága meg nem menti azokat, akiket az emberi törvény megöletni parancsolt: vajjon akkor az isteni parancsolatnak nem csupán annyi hatályossága van-e, amennyit az emberi jog engedélyez neki? Nem csoda, ha ily módon az emberek minden dolgukban maguk állapítják meg, mily mértékben kötelezi őket Isten parancsolata. -

Már most felmerül a kérdés, mi a legcélrányosabb büntetés. Nézetem szerint, ezt nehezebb meglegelni, mint a leghiábavalóbbat. Ne kételkedjünk abban, hogy az államigazgatásban oly jártas rómaiak jó utat követtek a bűnök megtorlásánál: a nagy gonosztevőket örök rabságra küldték kőbányákba, vagy ércbányák művelésére.

Egyébként, ami ezt a dolgot illeti, nincs nép, amelynek ilyirányú berendezkedését jobban dicsérhetném, mint amit a polyleriták³ népénél tapasztaltam Perzsia felé menő utamon. Jól igazgatott, nagy nép és bár évenként hűbéradót fizet a perzsa királynak, egyébként szabad és saját törvényei szerint él. - Nem törekszik arra, hogy határait kitoldja, a meglévőket azonban minden támadástól könnyen megvédi a határhegyek s az adó, melyet a hatalmas királynak fizetnek. Hadvésztől menten, nem pompázatosan, inkább kényelmesen élnek, boldogságra törekszenek, nem előkelőségre és hírnévre. Persze tőszomszédaikon kívül így a nevüket se hallotta senki. Ha tehát ezeknél valakit lopáson érnek, a lopott holmit visszaadják tulajdonosának - a tolvajt kényszermunkára ítélik. Ha a lopás súlyosabb bűntevéssel nem járt, nem zárják börtönbe, nem bilincselik meg, hanem láncok nélkül szabadon foglalkoztatják közmunkával az elítélteket. Az engedetlenkedőket és lomhákat se terhelik bilincsekkel, hanem vesszőzéssel nógatják őket; a serény munkát végzőknek nincs bántódásuk. Éjjelre, névszerint számbavéve, hálókamrákba zárják őket. A folytonos munkán kívül, más alkalmatlanság nincs életükben. - Ebben a dologban ez a törvény, ez a rend, amit elmondottam. Akiben van emberség és célirányosság, könnyen megértheti, hogy ez a torlás irtja a bűnt, de kíméli az embert és úgy bánik vele, hogy üdvös javulásra térjen és ha elébb bűnözött, hátralévő életében, jóvátegye azt. Nem is fél senki attól, hogy visszaesnek régebbi erkölcsükbe. - Sokan nyernek kegyelmet minden esztendőben.”

Ezt mondtam és hozzáfűztem: nem látom okát, miért ne lenne ez a mód Angliára nézve is gyümölcsözőbb, mint az az igaztevés, melyet törvénytudónk annyira magasztalt.

Erre így szólt a törvénytudó:

„Angliában ez hasznavehetetlen; az ország a legnagyobb veszedelembé kerülne!”

Így szólván, fejét csóválta, ajkát biggyesztette s elhallgatott. A jelenlévők mind lábdobogással csatlakoztak véleményéhez. Szólt erre a bíboros:

„Próba híján bajos lenne megjósolni, hogy jól, vagy balul ütne-e ki a dolog. Helyes lenne, ha a halálos ítélet kihirdetése után, végrehajtását az uralkodó felfüggesztené és kipróbálnák ezt a szokást. - Ha a próba kedvezően sikerül, méltányos állandósítani. Ha nem: még mindig ki lehet végezni a már elítélteket; akár előbb, akár később cselekszi ezt az ország, se nem csorbul, se igaztalanabb nem lesz ezáltal. Közben se származhatik baj belőle. Véleményem szerint, a csavargókkal is legjobban így lehetne elbánni, akikkel eddig semmire se mentünk, akárhány törvény is hoztunk ellenük.”

Az én elbeszélésem leszólói a bíboros szavait mind dicsérettel fogadták, kiváltképpen, amit a csavargókról mondott, mert ennek hozzáfűzése saját ötlete volt.

³ A görög πολύς (sok) és λήρος (ostoba) szavakból összeróva; fordíthatnók így: sokszamár.

Véletlenül egy parazita is volt ott, aki a bohóc szerepét játszotta. De csak úgy játszotta, hogy inkább maga volt nevetség tárgya, nem sületlen mondásai. Néha azonban olyasmi is kitellett emberünkől, ami nem volt oktalanság s megerősítette a közmondást:

Aki gyakran hajigál, csillagot is eltalál!

Az asztali vendégek közül valaki azt mondta, hogy gondviseléssel voltam már a tolvajok felől, a bíboros pedig óvást tett a csavargók iránt. Hátra van még, hogy ezeken felül nyilvános intézkedés tétessék azokról, akiket betegség, vagy aggság dönt inségbe és képtelenné válnak a megélhetést nyújtó munkára.

Erre ez így szólt:

„Hallgass rám, én majd elintézem ezt annak rendje-módja szerint. Szeretném, ha nem kellene látnom ezt a szerencsétlen emberfajtát, annyiszor és olyan nagyon nyaggatnak siránkozásaikkal és kéregetéssel. De, hiszen csinálhatnak akármit: pénzt éntőlem ki nem vasalhatnak! - Én hát törvényt hoznék és ezeket az összes koldusokat benedekrendi klastromokba helyezném és toloncolnám, hogy legyenek laikus szerzetesek, nőiket pedig apácák közé parancsolnám.”

Nevetett a kardinális és tréfából helyeselte ezt, amit a többiek komolyan vettek. Kiváltképpen egy szerzetesaport derített fel - a szerzetesekre irányzott mondás, hogy maga is kötődni kezdett, noha különben szörnyen méltóságteljes volt.

„Ezzel ugyan el nem intézted a koldusokat!”, mondotta. „Mert nem gondoskodtál rólunk, fráterekről!”

„Már hogyne!”, válaszolta a parazita. „Erről már történt gondviselés: a kardinális kiválóan elintézte titeket, midőn rendelkezett a csavargók befogásáról és kényszermunkájáról, hiszen ti vagytok a legnagyobb csavargók!”

E szavakra mindenki a bíborosra nézett és mikor látták, hogy nem inti le, mindnyájan nagy hévvel kaptak rajta, kivéve a frátert. Nem csoda, oly méregbe jött, hogy a vendégek közül senki se birta lecsillapítani. Elmondta emberünket csirkefogónak, rágalmazónak, szájaskodónak, a romlás fiának, közben szörnyű átkokat idézett a Szentírásból.

A bolondozó most már komolyan bolondoskodni kezdett és szabadon ficáncolt a maga elemében.

„Ne haragudj, jó fráter”, mondotta. „Meg van írva: Türelmesség töltse el lelketeket.”

Viszonzá a barát, az ő szavait idézem:

„Nem haragszom, gazember, legalább is nem vétkesen. Mert azt mondja a zsoltáros: Haragudjatok és ne vétkezzetek!”

A kardinális szeliden intette a barátot, hogy mérsékelje érzelmeit. Ő azonban mondotta:

„Nem, uram! Én jó buzgósággal szólok. Ez a kötelességem. Mert jó buzgóság tölti el a szent férfiakat, amint írva van: Házadért való buzgóság emészt engem. És olvassuk a templomokban: Míg Elizeus felment Isten házába, gúnyolóit megverte a kopasznak buzgósága... Így verje meg ezt a gúnyolódó, bolond semmiházit is!”

Mondotta erre a kardinális:

„Bízvást derék érzésből cselekszel, de azt hiszem, bölcsebben cselekednél, hogy szentebbül-e, nem tudom! ha nem akaszkodnál össze ilyen balga, nevetséges alakokkal és nem kezdenél nevetséges versengést.”

„Nem uram!”, felelte amaz. „Nem cselekednék bölcsebben, mert maga bölcs Salamon mondja: Felelj a balgának balgasága szerint! amiképpen most én cselekszem és megmutatom neki a vermet, amelybe belehull, ha jól nem vigyáz. Lám, sokan vesztek Elizeus gúnyolói, aki csak egymaga volt kopasz és megverte a kopasznak buzgósága őket. Mennyivel inkább megveri ezt az egy gúnyolódót a sok baráté, akik között annyi a kopasz! Pápai bullánk is van, hogy kiátkozhatjuk azokat, akik gúnyolódnak felettünk!”

Midőn a bíboros látta, hogy ennek nem lesz vége, intésével elküldte a parazitát és más, általános ügyre terelte a beszélgetést. Nem sokkal ezután felkelt asztalától, hogy meghallgassa a kérelmezők egyes-bajos dolgait, minket pedig elbocsátott.

Hosszas beszéddel terheltelek, Morus barátom. Röstelném ezt váltig, de te kívántad, te akartad hallani s azt óhajtottad, hogy el ne hagyjak semmit mondókámból. Rövidebbre is foghattam volna, de mégis elmondottam mindent azoknak vélekedése miatt, akik az én szavaimat kigúnyolták, de ugyancsak helyeselték, amikor a kardinális ugyanazon a nyomdokon haladt. Sőt annyira egy véleményen voltak vele, hogy még a parazita ötletének is hízelegtek és komolyan vették, mikor ura tréfából nem neheztelt érte. Ebből megérted, hogyan becsülnék az udvaroncok személyemet és tanácsaimat.”

„Ráfáel barátom”, mondtam „valóban nagy élvezetet szerezted nekem: szavad értelmes és tetszetős. Úgy éreztem magamat a kardinálisról szóló elbeszélésed alatt, mintha magam is otthon volnék, sőt visszafiatalodnék abba a korba, midőn gyermekként az ő udvarában nevelkedtem. -

Egyébként nem tudom megváltoztatni véleményemet semmi okon és nyíltan kimondom, hogy amennyiben megmásítod felfogásodat és nem idegenkedsz a fejedelmi udvaroktól, tanácsaidal sokban szolgálnál a köz javára. Erre nagyon alkalmas vagy s ez minden derék ember kötelessége. Platon is úgy vélekedik: az államok majd akkor lesznek boldogok, ha bölcsészek uralkodnak fölöttük, vagy a királyok fognak bölcselkedni. De mily távol esik ez a boldogság, ha a bölcsészek nem méltatják tanácsukra a királyokat!

„Nem oly kegyetlenek a bölcsészek”, felelte Szavajátszó. „Megteszik ezt szívesen. Meg is tették már sok írott könyvük révén. De hát megfogadják-e jótanácsaikat a hatalom viselői? - Nem gondolod-e, hogyha valamelyik királynál épkezláb törvényeket javasolnék és feltárnám előtte a romlás veszedelmes csíráit, nyomban kidobna, vagy kinevetne?”

Lássuk csak! Gondoljuk, hogy a francia királynál vagyok és bent ülök tanácsában, mikor a király elnöklésével titkos ülést tart. A legokosabb emberek ott azon buzgólkodnának, minő mesterkedésekkel és csűrés-csavarásokkal lehetne megtartani Milánót és visszaszerezni az elszakadt Nápolyt. Aztán Velencére járna a rúd, majd egész Itália meghódítására. Aztán Flandriát, Brabantot, egész Burgundiát szeretnék meghódítani és más nemzeteket, melyek kormányát a király gondolatban már meg is szerezte. Egyvalaki szövetséget javasol Velencével, melyet addig tartanak meg, míg alkalmasnak látnák; velük közösen kellene határozatokat hozni, a zsákmány bizonyos részét is náluk lehet hagyni, ami persze a dolog végeztével visszajár. - Végül a legfőbb bogra kerül a sor: mi légyen közben Angliával? Mindenesetre békéről kell vele tárgyalni és a legnagyobb biztosítékokkal kötni bizonytalan barátságot. Barátnak szólítani, de ellenségnek nézni. Őt nyugton tartani, de készenlétben a skótokat, akik lesnek minden alkalmat, hogy Angliára törhessenek; ezeket rá lehet uszítani. Kecsegtetni kell egy száműzött főnemest (persze, csak titkon, mert a nyíltságot tiltja a szövetség!) hogy követelje a trónt: ezért majd vigyázni fog magára az angol király. - Ekkora ügyek közt, amikor nagy emberek folytatják hadi tanácskozásaikat, álljon-e fel magamfajta emberke és mondja-e azt: fordítsuk meg a vitorlát, hagyjuk oda Itáliát és maradjunk itthon? Franciaország is túlnagy ahhoz, hogy egy ember elkormányozza, ne akarja a király mások birtokát is hozzászerezni!

Elmondhatnám nekik az achor⁴ nép határozatát: Ezek Utopia közelében, az Euronoton⁵ folyó partján lakoznak. Háborút viseltek egyszer, hogy megszerezzék királyuknak egy országot, melynek öröklésére régi rokonság címén igényt tartott. Céljukat elérték, de belátták, hogy meghódítani se volt olyan nehéz, mint megtartani. Hol lázadások törtek ki, azokat kellett elfojtani, hol ellenség tört be s az ellen kellett hadat vinni. - Látván, hogy a bajoknak se vége, se hossza, tanácsot tartottak és alázatossággal ajánlatot tettek királyuknak: tartsa meg magának azt az országot, amelyiket akarja, mert kettőhöz kevés a hatalma. Többen vannak, sem-hogy fele-király elkormányozhatná őket. Hiszen kocsist se fogad szívesen az ember úgy, hogy közösen tartsa mással. A jóságos király engedett a kényszernek, beérte régi országával, az újat pedig átadta egyik barátjának, akit el is űztek hamarosan.

Ha aztán előtárnám a háborús törekvések mindenségét: hány nemzetet zavarnak fel, mennyi pénzpocsékolással jár, tönkreteszik a népet; ha azt mondanám: keressék inkább másutt a szerencsét: gondoskodjék a király ősi országáról; ékesítse, amennyire csak lehet; tegye virágzóvá, szeresse övéit és övéi is szeressék őt, éljen velük együtt, uralkodjék szeliden és hagyjon békét más országoknak, érje be mindig annyival, amennyije most van: mit gondolsz, Morus barátom, milyen szemmel néznének rám?"

„Hát bizony, nem valami nyájasan”, feleltem.

„Gyerünk tovább”, mondotta. „Ha a tanácsosok arról tárgyalnak és töprengenek, minő furfanggal tölthetnék meg a kincstárat, akkor egyik azt fogja tanácsolni: fel kell emelni a pénz értékét, midőn neki kell fizetést teljesítenie, de a valóságon alul értékelni, amikor beszedi. Így kevés pénzen sokat kifizethet és kis összeg helyett sokat nyerhet.

Másik azt mondja: háborút kell színlelni s ezzel az ürüggyel pénzt harácsolni. Mire mindez kiderül, nagy körülményességgel hirdessen békességet. Tetszik ez a tömeg szemének, mert, lám: jámbor és kegyes a fejedelem, kíméli az emberi vért!

Ismét más abban töri fejét, hogy mindenki megszegett holmi ósdi, molyrágta törvényeket, melyek hosszú feledésben rég elavultak: ezért bírságokat kellene kiszabni. Nincs ennél bőségesebb és tisztességesebb jövedelem, hiszen maga az igazság istenasszonya követeli!

Más arra buzdítja, hogy nagy bírsággal tiltson meg sok mindent, különösen olyanféléket, amik a nép java ellen valók. Azután adjon alóla pénzért felmentést azoknak, akiknek érdekét sérti a rendelet. Így a nép is hálás neki és jövedelme is kettős: megbírságot azokat, akiket kényük a tilosba hajt; másoknak meg kiváltságot árusíthat s annál jóságosabb fejedelem, mennél kevésbé tűri, hogy magánérdek a nép rovására érvényesüljön... hacsak nem drága áron!

Másik arra bírja rá, kötelezze le magának a bírakat, hogy aztán mindig a királyi jogok mellett kardoskodjanak. - Mindig akad rés, melyen befurakodhatik az ármányos értelmezés. Ha ekkor a bírák véleménye megoszlik, vitássá lesz a különben egészen világos ügy és kérdésessé válik az igazság: kényelmes ürügy a királynak, hogy a jogot a maga hasznára magyaráztassa. A királynak akkor is igaza van, ha a legnagyobb igazságtalanságot akarja: hiszen minden az övé, még az emberek is és mindenkinek csak annyi a sajátja, amennyit a királyi kegyelem el nem vesz tőle s a király fő érdeke, hogy az egyesnek minél kevesebbje legyen, mert akkor van nyugalma a királynak, ha a nép a gazdagságtól és szabadságtól el nem szemtelenedik. Különben nehezebben viselnék a kemény és igaztalan uralmat. Bezzeg az inség és szükség megpuhítja a lelkeket, türelemre tanítja és nyomásával megtöri a lázadásra ágaskodó szellemet.

⁴ χῶρος = hely. ἄχῶρος tehát az, aki sehol sincs otthon.

⁵ εὐρύς = széles, ἄτρος = hát, Euronoton csak széles hátúnak értelmezhető.

Erre én ismét fölkelhetnék és azzal hozakodhatnék elő, hogy a királyra nézve mindez a fölfogás becstelen is, veszedelmes is, mert tisztessége és biztonsága inkább népe jólétén nyugszik, semmint a magáén; bizonygathatnám, hogy a népek a maguk érdekében rendelték királyt, nem a király érdekében és pedig azért, hogy a király igyekezete és fáradozása révén kényelmesen, bántatlanul élhessenek; az uralkodónak arra kell gondot viselnie, hogy népe legyen meg jól, nem pedig önmaga: miképpen a pásztornak is az a tiszte, hogy nyáját legeltesse, ne saját magát, hiszen azért juhász! És a dolog természetében rejülő nagy tévedés, hogy a nép szegénysége a béke biztosítója. Hol van több civódás mint koldusok között? Ki törekszik inkább a helyzet megváltoztatására, mint akinek nem tetszik életének jelenvaló állapota? És a nyereség reményében ki tör merészebben mindenképp felforgatására, ha nem az, kinek nincs több veszíteni valója? Ha egy királyt annyira megvetnek és gyűlölnék, hogy nem maradhat tisztségében, csak ha erőszakoskodással, harácsolással, öldökléssel dúl-fúl és alattvalóit koldusbotra juttatja: jobban tenné, ha otthagyná királyságát és lemondana róla ilyen mesterkedések helyett, melyekkel ugyan megtarthatja hatalmának eszközeit, de elvesztegeti királyi méltóságát. Mert nem méltó a királyi tisztséghez, hogy koldusokat igazgasson, inkább gazdag, boldog embereket. Bizonyára ezt érezte a nemes, fenköltlelkű Fabricius is, midőn azt hangoztatta: inkább akar uralkodni gazdagok felett, mintsem hogy ő legyen gazdag. Bizony, aki kéjben és gyönyörűségben úszkál, míg jajveszékelés és nyögés veszi körül: nem országának, de börtönnek öre. Ugyancsak tudatlan orvos, aki a betegséget csak más betegséggel tudná gyógyítani. Aki nem tud polgárai életén másként segíteni, csak ha elveszi az élet javait, az vallja be, hogy nem tud szabad emberek fölött uralkodni, tehát változtasson tehetetlenségén és göggyén. -

Elmondhatnám nekik a makariaiak⁶ törvényét, akik szintén nem messze esnek Utopiától: királyukat trónralépése napján nagy, kemény esküvésekkel kötelezik, hogy soha napján ezer aranynál többet nem tart kincstárában, vagy ennek megfelelő értékű ezüstöt. - Minthogy a királynak vissza kell adnia a törvényes összeg felül kincstárába begyűlt pénzt, nincs oka, hogy jogtalanságra keressen alkalmat. Ilyen király réme a gonoszoknak, a jók pedig szeretik.

Ha én ezt és ilyenfélét beszélnek embereknek, akik hevesen kardoskodnak az ellenkező nézet mellett, akár csak mesét mesélnék süket füleknek!”

„Kétségtelen, teljesen süketeknek!”, hagytam rá. „De Herkulesre! Nem is csodálom, mert őszintén szólva, úgy látom: ne is szólj efféléket, ne is adj ilyen tanácsokat, amelyeket bizonyosan meg nem fogadnak. Mert mi haszna és hol van útja szívükbe ilyen beszédeknek, mikor lelküket betölti és megüli az ellenkező meggyőződés. Barátok közt, meghitt beszélgetésben kedves az ilyen elméleti bölcselkedés, de fejedelmi tanácsban, ahol nagy dolgokat nagy tekintéllyel hánytorgatnak, nincs helye ennek.”

„Ez az”, szólta ő. „Én is ezt mondtam: uralkodók mellett nincs helye a filozófiának.”

„Nagyon is igaz”, feleltem. „Az elméleti filozófiának nincs ott helye. - Van azonban gyakorlatibb bölcsészet is, mely ismeri a maga helyét, tudja kiosztott szerepét, értelmesen és méltósággal játssza. Ezzel élj! - A lehető legjobban játszd kiosztott szerepedet, különben elrontod az egész színjátékot, még ha a legtetszetősebb ötletedet is veted közzé. Így van ez az országzásban is, így a fejedelmi tanácsban. Ha a káros vélekedések nem is irthatók ki gyökereitől és a lelkekből fakadt tanács meg nem másíthatja a gyakorlatban megszokott bűnöket: azért nem szabad cserbenhagynod az államot, mint ahogyan a viharba került hajót se bízd sorsára, amiért nem állíthatod meg a szeleket.

Szokatlan, újszerű beszéd nem vésődik az elmékbe és nem lesz súlya a másképp gondolkodóknál. Kerülő úton kell törekedned és igyekezned, hogy tehetségedhez képest mindenkor

⁶ μάκκα (boldog) szóból alkotott helynév: Makaria - Boldog ország.

javára váljal. Ha pedig valamit jóra nem fordíthatsz, legalább azon munkálkodjál, hogy kevésbé legyen rossz. Mert nem folyhat minden jól, amíg mindenki nem jó. S erre még elvárhatunk néhány évig!”

„Ez csak úgy lenne lehetséges”, felelte ő, „ha mások örültségét úgy akarnám gyógyítani, hogy velük őrvjögök. Mert igazmondás helyett bolondokat kellene beszélnem. Egyébiránt nem tudom, filozófus dolga-e hazudozni, nekem nem kenyerem. - Továbbá, ha mellőzni és mások szeme elől rejtegetni kellene mindent, ami az emberek elferdült erkölcsi számára esztelenség és lehetetlenség, úgy a keresztények elől el kellene hallgatnunk Krisztusnak úgyszólván összes tanításait. Ő azonban nem titkolatni akarta ezeket, sőt meghagyta, hogy nyilván, háztetőkről hirdessék még azt is, amit övéinek csak fülébe sűgött. Pedig ennek legnagyobb része jóval messzebb esik az emberek erkölcsiétől, mint az, amiket én elmondottam. Ravasz emberek a hitszónokok és úgy látszik, a te tanácsod szerint élnek, mikor az erkölcsiüket, a fék ellen rűgdalódzó embereket Krisztus normájához igyekeznek alkalmazni: tanításait ólom mérővesszőként hajlítják erkölcsiükhez, hogy a kettőt valamiképpen összeegyeztessék. Mi haszna ennek, nem tudom, hacsak az nem, hogy nyugodtabban lehet rosszalkodni. Így bizony én hasznavethetetlen vagyok királyi tanácsulések számára. Mert vagy különvéleményem van, ami annyit ér, mintha véleményem se volna; vagy azonos a többiekével, akkor csak balgaságuk segítője vagyok. -

Péter megjegyezte:

„Bajosan hiszem el neked, hogy abban az Újvilágban jobban kormányzott népeket találtál, mint a mi földünkön! Ostobábbak mi se vagyunk náluknál, sőt országaink régebbiek és a hosszú gyakorlat sokat talált fel az élet javára.” -

Válaszolta erre Szavajátszó Ráfáel:

„Szellemben, javakban nem vagyunk náluknál alábbvalóak, mégis bölcsebben intézik dolgukat, mint mi, szerencsésebben is járnak.”

„Kérlek, Ráfáel barátom”, szűltam. „Nagyon kérlek: írd le nekűnk Utopia szigetét. Ne fogd rövidre: sorold fel rendre földjeit, folyóit, városait, népét, erkölcsiüket, szokásaikat, törvényeiket és mindent, amit csak akarsz elbeszélűni. Tudod, hogy erről eddig mit se hallottunk!”

„Szűvesen”, felelte ő. „Hiszen jól emlékszem mindenre. De ehhez nyugalom szűksűges.”

„Menjűnk be tehát ebédelni!” javasoltam. „Utána lesz idűnk elég.”

„Úgy legyen” hagyta rám Ráfáel.

Erre bementűnk és megebédeltűnk. Ebéd után visszaűltűnk ugyanarra a helyre és ugyanűgy letelepedtűnk. Meghagytuk a szűlgáknak, hogy senki se zavarjon.

Giles Péter meg én vártuk, hogy Szavátjátszó teljesűtse ígűretét.

Midűn ez látta, hogy mohűn lessűk szavát, még kissé hallgatott, elműyedve űldűgűlt, majd így kezdett beszélni:

UTOPIA SZIGETÉNEK TÖRVÉNYEIRŐL ÉS SZOKÁSAIRÓL

Délutáni beszélgetés, vagy második könyv.

„Utopia, vagyis Seholsincs szigetének közepe, legterjedelmesebb része, kétszázezer lépés. A sziget legnagyobbbrészt ilyen széles, csak a két végén keskenyedik el. Cirkalommal mérve, kerülete ötszázezer lépés. Növekvő hold formáját mutatja, melynek szarvai közt behatol a tenger. Ez mintegy tizenegyezer lépésnyi öblöt alkot, melyet egész nagy kiterjedésében szárazföld vesz körül, megvédvén a szelektől, úgyhogy nem háborog, sőt inkább csendes tóhoz hasonló. Ezáltal az egész belső partszegély alkalmas kikötőhely, honnan mindenfelé hajók indulnak, nagy hasznára az embereknek. A tengerszorost azonban sziklák és zátonyok teszik veszedelmessé. - Csak a lakosok ismerik a bejáratát; nem is fordul elő, hogy idegen merészkednék be rajta, hacsak nem utopiai kalauzolásával. -

Azt is beszéljük, de maga a föld képe is tanuskodik felőle, hogy ezt a földterületet nem zárta mindig körül a tenger. Utopus azonban: Seholsincs király, kinek győzelmes nevét viseli most a sziget, - ki durvaságból és parlagiságból műveltségre és emberiességre vezérelte népét, mely most szinte felülhaladja az összes halandókat, első győzedelme után nyomban tizenötezer lépésnyi átvágást létesített a szárazföld és e terület között, ami által a tenger körülömlő. -

A szigetnek ötvennégy városa van. Nagy és pompás valamennyi. Nyelvük, szokásaik, szervezetük, törvényeik teljesen egyformák. - Egyik sem esik egy napi járőföldnél távolabb a másiktól. Minden városból három bölcs és tapasztalt polgár összeül évenként megtárgyalni a sziget közös ügyeit Nekerésdben,⁷ mert ezt a helyet - fő és székvárosuknak tekintik.

A szántóföldek oly célszerűen vannak felosztva, hogy mindegyik városnak minden irányban legalább húszezer lépésnyi a határa; némelyiknek, ahol a városok egymástól távolabb fekszenek, sokkal több. Egyik város se akarja növelni határát, mert meglevő földjeiket se tekintik vagyonnak, hanem munkaterületnek. A szántókon szerte kényelmes mezei házak vannak, gazdasági eszközökkel felszerelve. A polgárok ezekben váltakozva lakoznak. Minden gazdálkodó család legalább negyven férfiből és nőből áll, két szolga van beosztva hozzájuk s érett, tekintélyes családapa-anya vezetése alatt állanak. Minden harminc család élén egy-egy előljáró van. Minden családból évenként huszan visszatérnek a városba, miután két évet a gazdaságban töltöttek. Helyükbe ugyanannyit rendelnek ki a városból. Ezeket a gazdálkodásban olyanok oktatják, akik már esztendeje vannak ott, hogy jövőre ezekből is oktatók váljanak. Így nincs egyszerre csupa új, tanulatlan földműves együtt, mert azt megsínylené a termelés. Ilyen szerrel váltogatják a földműveseket. Rendszeresen történik ez, hogy senki se kényszerüljön tartósan a keményebb életre: mégis sokan, akiknek gyönyörűség a föld munkálása, több évre is kérik beosztásukat. A szántó-vetők művelik a földet, nevelik az állatokat, fát termelnek és szárazon-vizen hordják a városba. Különleges módon tenyésztik a rengeteg tyúkot: a tojást ugyanis nem rakják tyúk alá, hanem egyenletes hő gerjesztésével élesztik meg és költik ki a teméntelen tojást. Mihelyt a héjből kibújnak a csirkék, anyjukként követik és ismerik az embereket.

Lovat keveset nevelnek, szilajakat, csakis az ifjaknak lovaglásban való edzésére. Mert a földművelés és vontatás munkájára szarvasmarhákat használnak: hiszen erősebbek a lovaknál, kitartóbbak, nincs annyi betegségük, tartásuk kisebb költséggel és gonddal jár s ha a munkából kidőlnek, étkül szolgálnak.

⁷ Az eredetiben Amaurotum; Morus maga *evanidum* latin szóval magyarázza: elpárolgott, léggé lett: sehol sincs; Mentirum néven is említi egészer, nyilván a mentire (hazudni) ígére való célzással.

A szemesnövényt csak kenyérül használják. - Tudják, pontosan kiszámítják, mennyi kell évenként a városnak és vidékének, mégis sokkal több gabonát termelnek és sokkal több barmot nevelnek, mint amennyire szükségük van: a fölösleget gyöngébb szomszédaiknak szánják.

Bármire van szükségük, ami falun nincs, a városból kérik s ezt a városi hatóság minden akadékoskodás és cserebere nélkül megadja.

Minden hónapban ugyanegy napon ünnepre gyűlnek valahányan.

A földművesek előljárói megjelentik a városi hatóságnak, hogy a termés betakarításának napjára hány polgár kiküldését kérik és hogy az aratók melyik napon jelenjenek meg: így egy rövidke nap alatt végeznek a betakarítással.

Városaik közül elég egyet ismernünk: olyan a többi is. Amennyire a terep engedi, mind hasonló. Csak egyet ábrázolok tehát, mindegy, melyiket, de legjobb, ha Nekeredet, mely a legnagyobb s melynek felsőbbségét a többiek is elismerik.

Nekeresd szelid hegylejtőn terül el, majdnem négyzet alakú. - A Szárazvíz-folyóig⁸ terjed. A folyó túlsó partjával híd köti össze: nem holmi gerendás, cölöpös, hanem faragott kövekből pompásan ívelő. - Másik folyójuk is van, kisebb ennél, de nyájas, kellemes: abból a hegyből fakad, ahol a város épült, kanyarogva szeli át közepén s a Szárazvízbe ömlik. Ez a folyó kevéssel a város mellett ered; kútfejét a nekeresdiek erődítésekkel kapcsolták a városhoz, hogy ellenséges betörés el ne zárhassa és el ne vághassa tőlük a vizet és meg ne zavarhassák. Innen a vizet téglacsatornákon a város különböző részeibe vezetik; magasabb pontokon pedig ugyane célból az esővizet gyűjtik tágas medencékbe.

Magas, széles fal keríti a várost, rajta sűrűn őrtornyok, bástyák. A falat három oldalról száraz, de mély és széles várárok kíséri, rakva tüskés bozóttal; a negyedik oldalon a folyó szolgál várárkul.

Az utcák építésénél nemcsak a közlekedésre gondoltak, hanem a szelek járására is. Meg nem szakadó, hosszú sorban áll a csupa színes épület; homlokzatukkal fordulnak egymás felé; köztük húsz láb széles utca vonul. A házak teljes hosszában, hátsó oldalukon széles kert terül el és mindenfelől a szomszédos kertek környezik. Minden ház kapuja utcára, hátsó ajtaja kertre nyílik. - Minthogy semmi se egyéni tulajdon, a házakat is minden tíz évben sorshúzás útján újra kiosztják.

Kertjeiket nagyrabecsülik. Szőlőt, gyümölcsöt, füvet, virágot nevelnek azokban, olyan szépen, olyan gyakorlattal, hogy sehol se láttam bujábbakat. Nemcsak a maguk gyönyörűsége hajtja őket, kertjeik megművelésében az egyes utcák versenyeznek egymással. -

Ma minden ház tetszetős, háromemeletes; kívül gránitkő, vakolat, vagy téglá, belsejük is kőből van falazva. Tetejük lapos; ezt valami kemény anyaggal vonják be, mely olcsó, de a hőmérséklet változásait, a tüzet jobban állja, mint az ólom. Széltében használják az üveget, ezzel védik széltől az ablakokat, de tiszta olajba, vagy zsírba áztatott leplet is alkalmaznak erre, s ennek kettős a haszna: több világosságot bocsát keresztül és kevesebb szelet.⁹

⁸ Eredetileg Anydrus, a görög ὕδωρ (víz) áv fosztóképzővel: vizetlen.

⁹ Ólomkarikákba foglalt Mária-üvegről van szó.

Minden harminc család évenként előljárót választ, kit régebbi szóhasználat szerint sypho-grantus-nak¹⁰ neveztek, most csak előljárónak. Minden tíz előljáró s családjaik élén főelőljáró áll, kit hajdan traniborus-nak¹¹ hívtak. Az előljárók, számszerint kétszázan, esküt tesznek arra, hogy a nép jelöltje közül titkos szavazattal azt választják meg fejedelemül, akit legrátermettebbnek tartanak. Minden városnegyed ugyanis egy jelöltet ajánl a tanácsnak. A fejedelem hatalma életfogytig tart, kivéve, ha zsarnoklásra törekszik. A főelőljárókat évenként választják, de többnyire ugyanazokat; az előljárókat is évenként. A traniborok hetenként, ha az ügy kívánja, gyakrabban is, a fejedelemhez gyűlnek tanácsba, megtárgyalják a közügyeket, frissiben eldöntik a magánemberek pöreit, ha ugyan akadnak pörök; de ritkán akadnak. - Közügyeket tárgyalni a tanácson, vagy a népgyűléseken kívül: főbenjáró bűn. -

Minden fontosabb kérdés az előljárók gyűlésébe kerül, kik azt az alájuk rendelt családok elé terjesztik és megbeszélik: határozatukat aztán megjelentik a tanácsnak. Némelykor az egész sziget népgyűlése elé kerül a kérdés.

A tanácsban az a szokás járja, hogy amit javasolnak, nem aznap, csak a másnapi ülésben kerül tárgyalásra. Azért van ez, hogy ki-ki a közérdeken törje a fejét, ne pedig azon, hogyan védhetné meg javaslatát, melyet frissiben vett nyelvére, hebehurgyán kikottyantott s aztán inkább akarja, hogy az állam szenvedjen csorbát, mint az ő véleménye; mert tiltja az alszemérem és az elfajult hiúság, hogy meggondolatlanak látszunk; aki ugyanis meggondolt, előbb gondolkozik, aztán beszél.

Van egy mesterség, melyet mindenki ismer, férfiak és nők egyaránt: ez a földművelés. Gyermekségüktől fogva tanulják. Részben az iskolában nyernek előzetes kiképzést, részben pedig a várossal szomszédos földeken, szinte játszva tanulják: nemcsak nézik, de testedzésre való alkalmul is felhasználják. Amint mondtam, a földművelést mind tudják. Ezenkívül mindenki még egy külön mesterséget tanul: gyapjúszővést, lenfonást, kőművességet, ács, kovács, asztalos mesterséget. Ezekenkívül más mesterséget nem igen tartanak magukhoz méltónak.

Ruhájuk az egész szigeten egyforma és mindenkor állandó. Csak férfi és nő, házasemberek, illetve leányok-legények közt van különbség. Szemre csinos, kényelmes viselet, hidegben, melegben is hordható. Mondom: ruháit minden család maga készíti el. Egyéb mesterséget azonban ki-ki külön tanul. Nemcsak a férfiak, de a nők is. Éppen csak hogy a gyöngébb nem könnyebb foglalkozást űz: gyapjával, lennel foglalatoskodik s a férfiakra hagyja a többi, a nehezebb művességet. Általában mindenki atyja mesterségét tanulja, hiszen ez már a vérében van a legtöbb embernek. Akit azonban más mesterségre hajt a lélek, annak megtanulása céljából örökbefogadás módjára, megfelelő más családba teszik át és nemcsak atyja, de a hatóság is gondot visel arra, hogy tekintélyes, tisztos családapa keze alá kerüljön. Aki már sikeresen kitanult egy mesterséget és még másikat is kíván: ugyanígy teszik át és ha már mindkettőt tudja, bármelyiket űzheti, kivéve, ha a városnak valamelyikre nagyobb szüksége van.

Az előljáróknak egyetlen és főkötelessége gondot viselni és felügyelni, hogy senki se henyéljen, mindenki szorgoskodjék a maga dolgában. De igavonó módjára nem kell kora hajnaltól késő éjszakáig szünetlen munkában görnyedniök. Pedig Utopia kivételével, szinte mindenütt ilyen, rabszolgasornál is nehezebb fáradság a kézművesek élete. Huszonnégy órára felosztott napjukból hat órát munkának szentelnek: hármat délelőtt, aztán ebédelnek, ebéd után két óra hosszát pihennek, majd további három órás munkájukat vacsorával végzik. - Az alvás ideje

¹⁰ Syphos (kancsó) és grandis (nagy) szavakból tálolva: nagy kancsóból hörpentgető embert jelent.

¹¹ τρανώς (nyilvános) és βορός (zabáló) szókból alkotva: közköltésen zabálót akar jelenteni.

nyolc óra. A munka, étkezés és alvás óráin felül mindenki tetszése szerint tölti idejét, de nem úgy, hogy fényűzésre, lustálkodásra pocsékolja, hanem hajlandóságához képest, tanulmányokra fordítja. Munkálkodáson felül való szabadidejüket legtöbbször tudományokra szánják.

Rendszer, hogy naponként a hajnali órákban nyilvános előadások vannak. Ezeken mindenki megjelenhetik, de csak azok számára köteleesség, akiket névszerint kijelöltek tanulmányok folytatására. Mégis minden rendű férfiak és nők nagyszámban özőnlenek ezekre az előadásokra, mindegyik azt hallgatja, amihez kedve van. Az se tilalmas azonban, ha valaki ezt az időt is saját mesterségével akarja tölteni; és sokan vannak, akiknek lelke nem hajlik a fegyelmezett elmélyedésre; ezeket is megdicsérik, mert hasznára vannak a köznek.

Vacsora után egy óráig játszanak. Nyáron a kertekben, télen a közös étkezőterekben: vagy zenélnek, vagy beszélgetéssel szórakoznak; a kockát és a többi haszontalan, veszélyes játékot egyáltalában nem is ismerik. Mindössze két játékféljük van, hasonló az ostáblához, az egyikben szám harcol szám ellen - a másikban az erények lépnek csatarendbe a bűnök ellen. -

Tévedés ne essék, szóvá kell tennünk valamit:

Feltehetnétek, hogy a hatórák munkaidő mellett hiány támad a szükségletek terén. Ez azonban semmiképpen sem áll. Otlétem idején az élet szükségletére, vagy kényelmére szolgáló javak terén nem volt hiány, sőt felesleg mutatkozott. Könnyen megérthetitek ezt, ha fontolóra veszitek, hogy más népeknél a lakosság mekkora hányada tétlen. Elsőben is a nők, az összes népségnek mintegy felerésze. - Vedd hozzá az összes gazdagokat, a földesurakat, akiket köznyelven úriembereknek neveznek, és a nemeseket. Nézd szolgálóikat, csatlósait gyülevesz hadát! Hát még az egészséges, épkézláb koldusokat, kik dologkerülés céljából betegséget színlelnek. Életszükségleteinket sokkal kevesebben teremtik elő, mint gondolnád. Lásd be azt is, hogy ezek közül is kevesen munkálkodnak hasznos mesterségekben. Mert ott, ahol mindent pénzért végeznek, sok haszontalan, teljesen felesleges mesterséget is kell űzni a fényűzés, a szórakozás kiszolgálására. Ha csak az a sokaság is, mely most szorgoskodik, arra a kevés mesterségre szorítkoznák, ami keveset az élet célszerű fenntartása kíván, akkor szükségképpen olyan bőség támadna s az árak úgy leszállnának, hogy abból a termelők el nem tengethetnék életüket. És ha mindazok, akik most haszontalan mesterségeket űznek, továbbá, akik henyeségben és tétlenségben tespednek és akik közül egy-egy annyit fogyaszt a dolgozók termelte javakból, amennyit a dolgozók közül ketten; ha mindezek ugyancsak hasznosakká válnának: könnyen beláthatod, mily csekélyke idő kell mind annak előállításához, ami szükségletünkre és kényelmünkre kell, sőt az igazi és természetes élvezetekhez is. Akkor elegendő, sőt fölöslen lenne minden, ahogy ezt Utopiában a tények igazolják.

Ott ugyanis városenként az összes, kor és erő tekintetében munkaképes férfiak és nők közül alig ötszáznak engedélyeznek fölmentést a munka alól. Ezek közé tartoznak az előljárók; őket a törvény ugyan mentesíti, azonban nem élnek ezzel a szabadsággal, hogy példájuk is munkára ösztönözze a többieket. Ugyanígy mentességet élveznek azok, akiknek a papok ajánlatára a nép határozata és az előljárók titkos szavazata a tudományok elsajátítására örök mentességet engedélyez. Aki azonban a hozzáfűzött reménységet be nem váltja, visszakerül a kézművesekhez. Ezzel szemben nem ritka eset, hogy kétkezi ember oly okosan használja fel szabad óráit tudományos foglalatosságra, oly szorgosan, hogy felmentik ipara alól és a tudósok osztályába sorozzák. A tudósok osztályából kerülnek ki a követek, papok, főelőljárók, sőt közülük választják a fejedelmet is, kit hajdani nyelven barzanesnek, újabban Népenincs-nek¹² neveznek. -

¹² Ademus = á fosztóképzővel ζομη̃δ (nép).

A lennel kevesebb a munka, ezért inkább ezt használják. A vászonnak csak fehérségét nézik, a gyapjúnak tiszta voltát; finomságra nem ügyelnek. Másutt: egy-egy embernek négy-öt különböző színű gyapjúköpönyege van és ugyanannyi ruhája; a kényeskedőknek éppenséggel tíz. Itt: ki-ki beéri eggyel, többnyire két esztendeig is. De miért is kívánna többet? Így is védve van a hidegtől, így is csinos lehet.

Mínthogy mindenki hasznos munkát űz, kevesebb foglalatosság kell mindennek elvégzésére. Nem csoda, ha a javak olykor felhalmozódnak. Ilyenkor rengeteg sokaságot vezényelnek ki a közutak javítására, ha ugyan van hibás út. Gyakran azonban ilyen munkákra sincs szükség s a munkaidőt általánosan leszállítják. A hatóság ugyanis nem terheli fölösösen kelletlen munkával a polgárokat: az ország alkotmánya főképpen arra irányul, hogy a közszükségletek kielégítése után, testi szolgamunka helyett, minél több idő maradjon a lélek szabadsága s az összes polgárok művelése javára. Szerintük ugyanis ez az élet boldogsága.

Lássuk most a közállapotokat, a társadalmi életet, a javak felosztásának módját. A polgárság családokból áll; a családtagok nagyjából rokonok. Mikor a nők felszereznek és férjüket otthonába követik. A fiúk és unokák megmaradnak a családban s a legidősebb szülők engedelmeskednek, míg az öregség meg nem hígítja eszét; akkor a korban következő lép helyébe. Minden város hatezer családból áll, környékétől eltekintve. Hogy a polgárság száma ne csökkenjen, módfelett meg se szaporodjék, gondoskodnak arról, hogy egy családban se legyen tíznél kevesebb és tizenhatnál több felnőtt. A gyerekek számát ugyanis szabályozni nem lehet. Akik valamely családban számfelettiek, néptelenebb családokba helyeződnek át. És ha az egész város túlnépesedik, kipótolják más városok gyengébb lakosságát. Ha pedig véletlenül szükséges felül duzzad az egész sziget lakossága, akkor az összes városokból összeírt polgárok, saját törvényeik szerint, gyarmatot alapítanak a legközelebbi szárazföldön, ahol a bennszülötteknek fölös és parlag területeik vannak. A bennszülöttek velük élhetnek, ha kedvük tartja. A barátságos népekkel társulnak, ugyanazon életmód, ugyanazon erkölcsök mellett könnyen összeolvadhatnak mindkét nép javára. Saját szervezetükkel elérik azt, hogy az előbb szűkösnek, soványnak látszó terület, mindnyájuk számára dússá válik. A maguknak szánt földről azonban kiűzik azokat, akik nem fogadják el törvényeiket. Ha ellenállásra találnak, hadba szállnak. Mert felette igaz okon való háborúnak tartják, ha valamely nép használatlan és parlag földjei művelését és birtoklását megtagadja olyan más néptől, mely a természet rendje szerint onnan szerezhetné táplálékát.

Viszont: ha valamely városnak népessége megcsappan és a sziget egyéb részeiből, a többi város kára nélkül nem pótolható, akkor a gyarmati polgárok visszavándoroltatásával egészülnek ki. Inkább hagyják ugyanis veszni gyarmataikat, mínthogy a sziget városai közül egy is megcsorbuljon. Egyébként ilyen eset a századok folyamán állítólag csak kétszer fordult elő, mikor gyilkos pestis dühöngött.

De visszatérek a polgárok életére. Amint mondtam, a családok feje a legidősebb. A feleség engedelmeskedik férjének, a gyermek szülőjének, általában az ifjak az idősebbeknek.

A város négy egyenlő kerületre van osztva. Minden kerület közepén áru piac van. Ide, meghatározott házakba hordják össze termékeiket mind a családok; a különböző árukat külön tárházakban helyezik el. Ebből minden családapa azt igényli, amire neki és családjának szüksége van; meg is kap mindent pénz, vagy egyéb ellenszolgáltatás nélkül. Miért is tagadnák meg tőle? Hiszen minden jószágnak bőviben vannak és attól se félnek, hogy valaki többet kíván, mint amennyi a szüksége. Gondolják: miért igényeljen a kelleténél többet, mikor bizonyos lehet abban, hogy a jövőben se lesz soha hiányossága. Csak a nélkülözéstől való félelem teszi iriggyé és ragadozóvá az összes élőlényeket, de csupán az emberben fajul göggé, amikor

dicsőséggé fújja fel, hogy javai feleslegének fitogtatásával másokat felülmúl. Utopia szervezete mellett ennek a véteknek nincs tere.

Az előbb mondott piacokon felül élelmiszerpiacok is vannak a városon kívül kijelölt helyeken, hogy a folyóvíz mossa el a mocskot, a szennyet. Nemcsak a zöldséget, a fák gyümölcsét és a kenyeret szállítják ide, hanem az étkül szolgáló halakat, négylábúkat, szárnyast is. Ide hozzák a szolgálak-leölte és megtisztította vágómarhákat. Nem tűrik ugyanis, hogy polgárai megszokják az állatok mészárlását, mert véleményük szerint, ettől fokozatosan kivesz a legemberibb érzés: a gyöngédség. Azt se engedik, hogy a városba szennyet, mocskot hordjanak, melynek rothadása megfertőzi a levegőt és betegséget okoz.

Minden utcában, egyenlő távolságra tágas termek vannak, mindegyiknek más és más a neve. Itt laknak az előljárók, akik harminc családot gondoznak. Az utca mindkét oldalán van tizenöt-tizenöt. Ezek az étkezők. Meghatározott órákban az összes termék gondnokai megjelennek a piacon s gondozottjaik számához képest igényelnek élelmet.

Elsősorban a betegekre viselnek gondot. Közkórházakban ápolják őket. A város körül, kevéssel a falakon kívül, négy kórházuk van. Tágasságuk egy-egy kis várossal felér. Ha sok a beteg, nincsenek összezsúfolva, s jó távol tudják tartani a többiektől az érintéssel fertőző betegeket. Ezek a kórházak minden gyógyszerközzel fel vannak szerelve és el vannak látva; az ápolás is gyöngéd és gondos, folyvást vannak ott felette tudós orvosok is. Mégse kényszerítenek oda senkit: de nincs a városban olyan, aki ellenére lenne gyógyulásának s inkább akarna otthon feküdni, mint ott. - A betegek gondnoka, orvosi rendelés szerint kapja az élelmiszereket: annak a javát, amit az egyes étkezőtermek közt, ellátottjaik számához képest kiosztanak.

Csak a fejedelemre, főpapokra és főelőljárókra vannak külön tekintettel, meg a követekre, valamint a többi külföldiekre, ha ugyan vannak ott külföldiek. Kevesen vannak és ritkán; de akik ott vannak, külön kijelölt és berendezett házakat használhatnak.

Bizonyos órákban, trombitaszóra, ezekben a termekben gyűlnek ebédre, vacsorára az előljáróság alá tartozók, kivéve a kórházban, vagy otthon betegeskedőket.

A termék szükségletének fedezése után bárkinek szabad a piacról eleséget hazavinnie. Tudják ugyanis, hogy ezt bolondjába senki se teszi. Mert, ha az otthoni étkezés nem is tilos, senki se csinálja azt szívesen, nem is illik; de ostobaság is lenne gyöngébb ételek készítésével vesződni, mikor a közeli étteremben pompásabb, derekabb készlet várja. -

A férfiak fal mellett ülnek, a nők kívülebb, hogy hirtelen rosszulletük esetén, ami gyakori a viselősöknél, rendbontás nélkül kimehessenek a szoptatószobájába. Ezek ugyanis csecsemőkkel külön étkezőben ülnek, ahol mindig van tűzhely és tiszta víz, bölcső is a kicsikék ringatására. Szoptatás után a tűzhelynél kibonthatják a pólyát és eljátszogathatnak. Minden nő maga szoptatja gyermekét, ha csak meg nem hal, vagy meg nem betegszik. Ebben az esetben az előljárók feleségei keresnek hamar szoptatót. -

A szoptatószobájában vannak az ötévesnél kisebb gyermekek. A serdültskort még nem ért többi gyermek vagy felszolgál az asztaloknál, vagy, ha ehhez még kicsiny, ott áll még pedig teljes csendben. Mindezek azt eszik, amit a felnőttek nyújtogatnak nekik; más, külön étkezési idejük nincs.

Az első asztal közepén, a főhelyen ül az előljáró a feleségével. Ez az asztal emeltebb helyen áll, innen a teremben levő egész gyülekezet látható. - Az étkes tálakat nem a főhelyről elindulva szolgálják fel, hanem a legjobb falatokat először a kitüntetett helyen ülő véneknek viszik; a többiből aztán mindenki egyformán kap.

Minden ebédnél és vacsoránál valami erkölcsös tartalmú olvasmányt hallgatnak meg, ez azonban rövid, hogy ne untasson. Azután a vének indítják meg a beszélgetést, mely tisztességes, de nem szomorú és nem száraz. - Vacsoránál mindig van zene és sose hiányzik a csemege. -

Természetük derűs és nem tilalmaznak semmi olyan élvezetet, amiből baj nem lesz.

Így élnek a városban. Vidéken azonban, ahol jóval távolabb vannak egymástól a lakások, mind otthon étkeznek. Minden családnak megvan az elesége, hiszen a városiakat is ők látják el.

Ha valaki meg akarja látogatni más városban lakó barátját, vagy kedve van más helyet látni, könnyen engedelmet nyer erre az előljáróktól, vagy a főelőljáróktól, kivéve, ha szükség van rá. Csoportokat is indítanak egyszerre, fejedelmi levéllel, mely az utazási engedélyt s a visszatérés időpontját tartalmazza. Ha valahol egy napnál tovább időznek, ki-ki a maga mesterségét folytatja s az ugyanazon mesterséget folytató művesek emberséggel fogadják őket.

Ha valaki maga szántából kószál városa határain kívül s rajtaérik, hogy nincs hatósági engedélye, becstelennek nyilvánítják, szökevényként hazatoloncolják és keményen megbüntetik; ha pedig újra erre vetemedik: szolgaságra vetik. Atyja beleegyezésével és felesége tudtával mindenki szabadon bolyonghat városai határaiban, ha kedve tartja; de ha faluba ér, addig nem kap enni, míg a délelőtti, illetve vacsora előtti munkaidőt le nem dolgozta. - Láthatjátok, hogy henyélésre nincs lehetőség, dologkerülésre nincs ürügy. Nincs bormérés, sörház, bordély, züllésre alkalom, bűntanya, játéklarang, hanem mindnyájan az állandó hasznos munkálkodásra és tisztaságos pihenőre ügyelnek.

Ilyen jóerkölcsű nép, szükségképpen tehát bővében van minden jónak, amiben egyenlőképpen részesülnek mindnyájan: nem csoda, ha nincs köztük se nyomorgó, se koldus. A nekeresdi országtanácsban (amint mondtam: ide évenként minden város három követet küld!) először is azt állapítják meg, miben hol van bőség s ugyanabból hol van hiányosság. Egyiknek inségét a másik fölöslegéből pótolják ki. - Ilyenképpen egy család az egész sziget. Ha már két évre el vannak látva, vagyis a jövő esztendei lehetőségekről is gondoskodtak, akkor a többletet külföldre szállítják: hetedrészét a vidék szegényei közt osztják szét, a többit közepes áron eladják. Ebből a kereskedésből ilyen módon hazahozathatják, amiben otthon szűkölködnek; ámbár a vason kívül, úgyszólván semmi ilyes sincs; továbbá nagymennyiségű aranyat, ezüstöt szereznek. Régi szokás ez náluk s így ebből a két anyagból hihetetlen mennyiség gyűlt be hozzájuk mindenünnen. - Midőn háborúra kerül a sor, magas zsoldon, külföldi katonákat toboroznak, kiket szívesebben vetnek pusztulásra, mint saját polgáraikat. Tudják, hogy nagy pénzen az ellenséget is meg lehet venni, vagy árulót találva, vagy konkolyt hintve közéjük. -

A dolgok bölcs mérlegelője nem fog ezen csodálkozni: ha egyéb berendezkedésük is annyira különbözik a mienktől, hát az arany és ezüst felhasználása tekintetében is inkább a maguk szokása szerint járnak el, nem a mienk szerint!

Maguk nem használnak pénzt. Csak arra az esetre őrzik, ha hasznát vehetik, de lehet, hogy ez sose következik be. Eközben a náluk levő aranyat és ezüstöt, melyből a pénz készül, senki se becsüli többre, mint amennyit használhatóságuknál fogva megérnek. Már pedig, ki ne tudná, hogy alatta maradnak a vasnak! Herkulesre! A vas épolý nélkülözhetetlen az embernek, akár a tűz, a levegő. Az aranynak, ezüstnek ellenben semmi olyas tulajdonságot sem adott a természet, amit könnyen ne nélkülözhetnénk. Csak az emberi balgaság értékeli ritkaságukat. Bezzeg, a természet: ez a gondos szülő, kezünk ügyébe rakott minden jót: a levegőt, a vizet meg a földet is, de alaposan eldugta azt, ami hívságos, ami haszontalan. Már most, ha ezeket a fémeket ott valami toronyba, lakat alá helyeznék: amilyen oktalan a tömeg, meggyanusíthatná

a fejedelmet és a tanácsot, hogy furfanggal elvonják a nép elől s maguk húznak belőle valami hasznot. - Ennek elkerülése céljából olyat eszeltek ki, ami egybehangzó többi intézményükkel, de hihetetlen azok számára, akik nem ismerik szokásaikat. Nagyon eltérnek ezek a mi szokásainktól, ahol oly sokat ér az arany és azt annyira őrzik. - Evéshez-iváshoz olcsó, de nagyon csinos agyag- és üvegedényeket használnak, míg azokat a bizonyos szennyedénykéket, nemcsak a közös étkezőtermek, de a magánházak részére is, aranyból és ezüsből készítik. Ugyanilyen fémekből kovácsolódnak a kéz- és lábbilincsek, melyekkel rabszolgáikat szedik ráncba. Végül, akik valami becsúszást követtek el, azoknak aranyfüggők csüngenek a fülükből, aranygyűrű van az ujjukon, aranylánc a nyakukon és aranyabroncs a fejükön. Így minden módon gondoskodnak arról, hogy az arany és ezüst megvetés tárgya legyen. Más nemzetek úgy válnak meg ezektől a fémektől, mintha beleiket tépnék ki; a seholsincsek, ha egyszer mindezt kizsarnokolják tőlük, olybá se vennék, mintha egy garast dobta volna ki. A vízparton gyöngyöket gyűjtenek; a hegyekben gyémántot és barnarezet; nem keresik, de amit véletlenül találnak, összeszedik. Ezeket kisdedeikre aggatják; tetszik is azoknak zsenge korokban ez az ékesség; mihelyt azonban megjön az eszük, épúgy másfelé fordul figyelmük, mint ahogy a mi gyermekeink idővel elhanyagolják a diót, a gombot, a labdát. Nem kell ehhez szülői intés: maguktól teszik, mert nagy gyerekek ez már nem való.

A szeleburdiak¹³ követsége alkalmával tapasztaltam legélelénkebben, intézményeik és gondolkozásuk tekintetében mennyire különböznek a többi nemzetektől. Ottlétem idején érkeztek Nekeresdbe. - A szeleburdiak messze laknak és kevés érintkezésük volt Utopiával. Értesültek arról, hogy testét ott senki se cifrázza; azt gondolták tehát, hogy nem is telik erre szegényeknek. Gőgös-oktalanul elhatározták tehát, hogy pompásan felcicomázva, valósággal istenek gyanánt fognak megjelenni a nyavalyás utopiaiak szeme előtt és ruhájuk ragyogásával kápráztatják el őket. Így hát három követük száz kíséreléssel érkezett, tarkabarkán öltözött valahány: sokan selyemben. A követek pedig, hazulról nemesemberek lévén, ruhájuk aranyhímzés, rajtuk aranyláncok és fülbevalók, kezükön aranygyűrű, kalapjukról gyönggyel, drágakővel ragyogó kösöntyűk függtek.

A külföldetjárt kevesek kivételével, persze, a seholsincsiek szemében mindez a pompázatos felszerelés: megbélyegzésnek látszott. Gazdáik helyett a legkisebb személyiségeket üdvözölték, míg a követeket, mert aranyláncot viseltek, rabszolgának hitték és ügyet se vetettek rájuk. Láttad volna a fiúkat, akik már elvetették a gyöngyöket és drágaköveket! Mikor meglátták a követek kalapjának fityegőit, megbökték anyjukat és titkon megkérdezték:

„Anyá, mondd, miért van ennek a nagy kamasznak gyöngye és drágaköve? Hiszen, már nem kisgyerek!”

A szülék is komolyan felelték:

„Hallgass! Gondolom: a követek bohócai ezek” -

Bezzeg, amikor a követek néhány napig ott tartózkodtak, ugyancsak zavarba jöttek, látván, hogy mennyire semmibeveszik a rengeteg aranyat, melyet náluk otthon olyan becsületben tartanak. Hiszen itt egy szökött rabszolga bilincseibe több aranyat és ezüstöt kovácsolnak, mint amennyibe hármuk fölszerelése került. Kedvük lekóadt, szégyenkezve vetették le a kérdésre szánt cifraságukat, különösen, amikor közelebről ismerkedtek meg Utopiával s megértették erkölcsüket, szokásaikat.

Csodálkoznak azon, hogyan tetszhetik embereknek ilyen kis drágakövecské kétes csillogása, mikor bízást bámulhatnak a csillagokat, vagy akár a napot. És ki olyan buta, hogy előkelőbbnek gondolja magát a finomabb szövésű gyapjú miatt, hiszen, akármilyen finoman van

¹³ Anemoliak = ἀνεμόλιος, szeleburdi.

is szöve, előbb birka hordta s az a birka azóta is birka maradt. Azt is csodálják, hogy a tulajdonságainál fogva oly haszontalan aranyat minden nemzetek olyan nagyra becsülik, hogy annál még az embert is kevesebbre értékelik, pedig általa és csupán az ember használatában számít az arany értéknek. Annyira mennek ebben, hogy akármely tökfilkó, akinek annyi esze sincs, mint egy fatuskónak, butaságánál csak szemtelensége nagyobb: szolgálatában tarthat számos bölcs és derék embert csak azért, mert nagy rakás arany jutott ki neki. Ha pedig a vak-szerencse, vagy valami törvéncsavarás, mely épúgy mélybe vethet a magasból, mint a vak-szerencse, ezt az aranyat gazdájától rokonságának legaljasbb fickójához viszi át, nem csoda, ha hamarosan saját szolgájához szegődhetik be szolgának... mintha csak járuléka, függeléke lenne a pénznek.

De még sokkal jobban csodálják és lenézik azok butaságát, akik csaknem isteni tiszteletben részesítik a gazdagokat, noha sem adósaik, sem lekötelezettjeik; semmi másért, csak azért, mert gazdagok. Pedig tudják róluk, hogy piszkok, hogy fősvények és azt is holtbiztosra vehetik, hogy aranyaik tömegéből világéletükben egy vasat se fognak látni.

Ilyen és hasonló vélekedésekben nőnek fel, hiszen olyan országban nevelkednek, melynek berendezkedése távol áll az efféle ostobaságtól; a tudomány és irodalom is megerősíti őket ebben.

Kevesen vannak ugyan egy-egy városban, akikben már kisfiú koruktól fogva felfedezték a kiváló észet, jeles szellemet és a szép mesterségekre való hajlandóságot, s akik tudományos hivatással egyéb munka alól mentesek, mégis az összes fiúkat bevezetik a tudományosságba és a nép jórésze: férfiak és nők, mint már mondtam, tanulmányokkal töltik munkától ment óráikat. -

Ismerik a csillagok pályáját és az égitestek mozgását. - De nem is álmodnak arról, hogy van-e a bolygóknak „kedvező”, vagy „kedvezőtlen” állása és hogy micsoda szélhámosság az egész csillagjóslás. De hosszú tapasztalat alapján, előre tudják az esőt, a szelet és az időjárás egyéb változásait. -

A bölcsészetben, nevezetesen az erkölcsstanban, arról vitáznak, mint mi: a lélek, a test és a külvilág javairól; vajjon javak-e mindezek, vagy csupán a lelki adományok. Szólnak az erényről és a gyönyörúségről. Mindenekfelett azonban legfőbb kérdésük, miben rejlik az ember boldogsága: egy, vagy több dologban-e. Ebben a kérdésben a tekintélyesebbek egybehangzóan a gyönyörúség pártján vannak; ebben látják az emberi boldogság teljességét, vagy legalábbis javarészét. És váltig csodálkozhatunk, hogy ennek a gyönyörúségről szóló tannak támaszát vallásukban lelik, mely méltóságos és szigorú, majdnem komor és bús. A boldogságot ugyanis úgy fejtegetik, hogy az alaptételt mindig a vallástanból merítik, összekapcsolják az észkokokkal dolgozó bölcsészettel, mert enélkül az észet gyöngének és tehetetlennek tartják a való boldogság kinyomozására.

Ezek a vallási alaptételek a következők: A lélek halhatatlan; Isten kegyelméből boldogságra születt; ez életünk után erényeinkért és jótetteinkért jutalmat, bűneinkért büntetést kapunk. Ámbár ezek vallási tételek: az értelem is arra vezérel, hogy higgyük és fogadjuk el. Habozás nélkül kijelentik: ezen előfeltételek nélkül senki se lenne oly ostoba, hogy árkon-bokron át ne hajszolná a gyönyörúséget, csupán ezek az alaptételek óvják meg, hogy kisebb gyönyörúségért fel ne áldozza a nagyobbat, különben úgy kergetné, hogy baj lenne a vége. Hiszen valóban oktalanság lenne az erény meredek, nehéz útját járni, nem élvezni az élet kellemetességeit, sőt önként vállalni a fájdalmakat, amiknek semmi jutalma se várható. Mi is lehetne a jutalom, ha ezt az egész életünket bajoskodva, nyomorultan töltöttük! Úgy gondolják tehát, hogy a boldogság nem található mindenféle gyönyörúségben, csakis a jóban és tisztásban.

Más felfogás szerint, a boldogság a legfőbb jó, hozzá maga az erény vonja természetünket s így a boldogság az erényből fakad. Azt fejtegetik ugyanis, hogy erény: a természet szerint élni, ahogy maga Isten teremtett minket; követni kell a természet irányítását s eszünk megmondja, mit kell kívánnunk, mit kerülnünk. A halandókban mindenekelőtt az ész gyűjtja föl a fölséges Úristen szeretetét és tiszteletét. Neki köszönhetjük létünket és hogy lehetőségünk van a boldogságra. Továbbá az ész indít fel és buzdít minket, hogy lehetőleg legkevésbé nyomott és lehetőleg vidám életet éljünk mi magunk s ezt mutassuk mindenki másnak; hogy erre jussanak el a mi segítségünkkel, alkalmazkodva a természethez. Hiszen az erény legkomorabb és legridegebb követői és a gyönyörnek gyűlölői se hirdettek soha csak munkát, virrasztást, mosdatlanságot, hogy egyben meg ne parancsolják, tehetséged szerint, mások inségének és bajának enyhítését és ne tartsák dícséretes, emberséges eljárásnak, hogy az ember embertársának üdve és segedelme legyen. Már pedig, ha nagyon emberséges dolog mások terhét könnyíteniünk s elúzve bánatát, visszaadni őt az élet kellemetességeinek, vagyis a gyönyörűségnek (és az ember ezt az erényt gyakorolhatja leginkább!): nemde a természet ösztönöz arra mindenkit, hogy önmagával szemben is ugyanígy járjon el. Miért lennél kevésbé kegyes magad iránt, mint ahogy másokhoz kell lenned? Midőn a természet arra int, hogy másokhoz jó légy, nem parancsolja ugyanakkor azt, hogy önmagáddal szemben bösz és kegyetlen légy! Azt mondják, hogy a kellemes életet, vagyis a gyönyörűséget minden cselekvésünk végcéljául maga a természet rendelte nekünk. Rendelése szerint élni: erény.

A természet arra rendeli az embereket, hogy egymást kölcsönösen derüesebb életre segítsék. Méltán: mert nincs felsőbbrendű ember, akire külön gondja lenne a természetnek. A természet mindenkit egyformán melenget, egyenlő szeretettel karol át. Így tehát azt is megparancsolja, ne keresd úgy a magad javát, hogy mások kárára légy. - E törvények tiszteletbentartása mellett gondot viselned a magad előnyére: bölcsesség, a közjóra: kegyesség. De mások gyönyörűségébe gázolni, míg a magadét hajszolod: jogtalanság. Ha pedig magad lemondasz valamiről, hogy másoknak adhasd: emberség és jóság; soha annyit el nem von, mint amennyit szerez. Mert jótett fejében jót várj. Továbbá a jócselekedet tudata és istápoltság szerető, jóakaró hálája több gyönyörűséget szerez lelkednek, mint amennyit testedtől megvontál. Végül a hívó lélek könnyen ráhagyatkozik arra is, hogy Isten az ideig tartó, kicsiny gyönyörűség fejében nagy és el nem múló örömmel fizet. Mindebből tehát serény mívelkedéssel és a dolgok fontosságával azt következtetik, hogy minden cselekvésünk, de köztük még virtusaink is, végcélul a gyönyörűségre, a boldogságra irányulnak.

Gyönyörűségnek nevezik a testnek és léleknek minden indulatát és állapotát, mely a természet szerint, élvezetet okoz. Nem hiába hangsúlyozzák: természet szerint. Mert nemcsak az érzés, de az egyenes gondolkodás is arra hajt, amit nem jogtalansággal érünk el, amiért nem áldozunk fel külön élvezetet, aminek nem letörés a következménye: ami természet szerint való gyönyörűség. Azt tartják, hogy nem vezet boldogságra semmi, amit az emberek ostoba egyetértéssel jónak játszanak, de a természet ellen való. - Sőt, ha egyszer elfogadták és nagyon hódolnak ezeknek, annyira igénybe veszi a lelkeket a hazug gyönyörűség, hogy helye se marad az igazi, a gyökeres élvezeteknek. Mert sok olyan dolog van, melyekben természet szerint semmi jó sincs, sőt sokkal inkább rosszat tartalmaznak: alantas vágyak kergesége mégis úgy rávisz, hogy nemcsak a legnagyobb gyönyörűségnek számítanak, hanem egyenesen életcéloknak.

Ilyen kerge gyönyört követnek azok, akikről már szoltam, s akik azt hiszik, hogy annál különbek, mennél különb a ruhájuk. Kétszeres tévedés! Sem a ruhájuk nem jobb, sem ők maguk. Egyforma haszna van a szövetnek, akár finomabb szövésű, akár durvább. És ezek az emberek mégis fennhordják az orrukat, mintha a természet tüntetné ki őket, nem saját tévedésük. Mintha a ruhától saját értékük növekednék meg: az elegáns ruha jogán olyan köszöntést

követelnek, melyet rosszabb ruhában el nem várhatnának és felháborodnak, ha ezt meg nem kapják.

De nem ugyanilyen esztelenség-e ragaszkodni az üres, mit se használó köszöntéshez? Mert ugyan minő természet szerint való, igaz gyönyörúséget okoz, ha kalap nélkül látod mások fejbúbját, vagy meghajlítva térdét? Meggyógyul ettől a te térdedben a köszvény, vagy megnyhül fejedben az elmezavar?

Csodás, hogy csalóka gyönyörúségükben képzelődve, milyen tetszelegve bolondoznak azok is, akik nemesség címén legyezetik és csodálják magukat: mert ennyi, meg annyi nemes őstől származnak, kiknek hosszú sora gazdag volt, földbirtokos... mert ez jelenti a nemességet. De hajszálnyival se éreznék magukat kevésbé nemeseknek, ha őseikről semmijök se maradt volna, vagy maguk herdálták volna el, ami rájukmaradt.

Mint mondtam, azokat is ideszámítják, akik a gyöngyöktől és drágakövektől vannak elragadtatva. Addig meg nem vesznek ilyet, míg az eladó meg nem esküszik és biztosítékot nem ad, hogy az a gyöngy, vagy drágakő: valódi. Ilyen óvatosak, hogy a valódi helyett szemüket utánzat ne csalja meg. De, ha nézed és a valódit nem tudod a mesterségestől megkülönböztetni, miért kisebb gyönyörúség neked az egyik, mint a másik? Herkulesre mondom: egyik se különb a másikkal; a vak is látja.

Hát, akik fölöslegesen halmozzák a kincseket; nem azért, hogy sokból éljenek, csupán, hogy látását élvezzék! Vajjon, igaz, vagy hamis gyönyörúség bábjai ezek?

Vagy azok, akik ellenkezőképpen vétkeznek: eldugják aranyukat, ahol többé nem használhatják, nem is láthatják; elveszejtik, mert aggódnak, hogy elvesz! Dehát nem elveszett-e a kincs, amit földbeástál: nincs belőle haszna senkinek az égvilágon. Neked sincs! És te örvendsz kincsed eldugásán, mintha lelked lenne biztonságban. Ha tolvaj lopná el és te tíz év múlva meghalsz, anélkül, hogy rájöttél volna: nem mindegy-e, hogy megvolt-e tíz évig a rejtett kincs, vagy nem, mialatt te úgyis nélküle éltél? Így is, úgy is, egyre ment.

Ilyen hívságos élvezetnek számítják a kockajátékot. (Ezt a bolondságot nem ismerik, csak hírét hallották). Ilyennek a vadászatot, madarászatot. Kérdik: mi öröm lehet kockákat kupába vetni? Élvezet? Jó. De, ha annyiszor csinálják, igazán megundorodhatnak tőle! Vagy élvezet, hogy ugatnak, vonítanak a kutyák? Inkább kellemetlen. És miért ne kergessen kutya kutyát, miért nyulat? Miért nagyobb élvezet ez neked? Egyre megy: egyik szalad a másik után... Legyen meg az örömed! Vagy az ölés reménye, a marcangolás látványa izgat? Inkább sajnálnod kellene, hogy a kutya szétharapja a nyulacskát, az erős a gyöngét, a vad a futós félénket, a ragadozó az ártatlant. Utopiában a vadászatot mészárosokra hagyják s erre, mert nem szabad emberekhez illő mesterség, mint mondtam, rabszolgákat alkalmaznak. -

Semmiféle kórság, vagy megszokás kitekerte felfogás nem változtat a dolgok természetén; a gyönyörúség természetén sem.

Az igaz gyönyörúségeket többféleképpen osztályozzák: vannak lélek- és vannak testünk-adta gyönyörúségek. Lélekadta az értelmesség és az igazságba való elmélyedés édessége. Ide tartozik a jóltöltött élet emlékezete s a jövőendő boldogság biztos reménye.

A testi gyönyörúségek kétféleképpen jelentkeznek. Először is, melyek testünket kellemetességgel töltik el és felüdítik tagjainkat, midőn azokat a bennünk levő hévség ellankasztotta. Így az étel-ital felvétele s a testünkben levő felesleges anyagok kiürülése: pl. ha székletünktől megtisztulunk, ha gyermeket nemzünk, ha viszkető részünket vakarjuk, dörzsöljük.

De támad igaz gyönyörúségünk akkor is, ha testünk nem kívántat vesz fel, se terhelőt ki nem ürít: érzeinket mégis valami titokzatos erő, nemes indulat csiklandja, járja át, tölti be, mint pl. a zene hallatára.

A testi gyönyörűség más alakja, szerintük, a nyugalomban, az egyenletes testi állapotban rejlik: ez a semmi bajtól nem zavart *egészség*. A fájdalommentes egészség önmagában véve is gyönyörűség, még ha semmi kívülről jövő élvezet sem sarkallja. Ámbár ez kevésbé mutatkozik érzeink számára, kevésbé nyilvánvaló, mint az izgága éhség, szomjúság követelődése, mégis a legnagyobb gyönyörűségnek tartják. Mind a seholsincsiek nagyrabecsülik, mindenek alapjának és talpkövének vallják: ez teszi csak kellemes és kívánatos állapottá az életet és ha ez nincs, semmi se adhat gyönyörűséget. -

Kiváltképpen a lelki gyönyörűségeket becsülik, ezeké az első, a főhely. Becses az erények gyakorlása s a jó élet öntudata. A testadta gyönyörűségek közül az egészségé a pálma. Mert kellemes az evés, ivás és a másfélék, de szerintük, ezek csak azért kívánatosak, mert az egészséget szolgálják. Nem öncél az efféle, csak annyi az értéke, hogy erősíti a jóérzést ellenséges támadások álnoksága ellen. Mert a bölcs inkább kerüli a betegséget, mintsem hogy orvosságot kívánjon; inkább fájdalmat teszi lehetetlenné, mintsem gyógyító irt használjon. Olyan gyönyörűségek az utóbbiak, melyeket jobb nem ismerni. Ha valakinek ez is gyönyörűség, ettől is boldog, úgy bizonyára akkor lenne a legboldogabb, ha világéletében éhség, szomjúság, viszketés bántaná, amit evés-ivással, vakaródzással, karmolódzással ápolgathatna. Ronda dolog ez, nyomorúságos, ki nem látja? Bizony szemetje ez minden gyönyörűségnek, nem is egészséges, nem is lehet el visszahatás nélkül: s ez a fájdalom.

Az éhséggel étvágy jár, de mértékük nem egyforma. Mert ez kicsinyben és eleinte: élvezet, de ha az élvezettel együtt ki nem elégítődik, nagy mértékben és tartósan már: fájdalom. Ezt az élvezetet túl nem becsülik, csak szükségletnek tartják. Mégis örülnek ennek és hálások érte a természetnek, a jóságos szülőnek, mely nyájasan, kellemesen hívogatja gyermekeit arra, amit szükségszerűen is meg kellene tenniök. Milyen keserves lenne az élet, ha a mindennapos éhség és szomjúság rosszulletét mérgekkel és keserű orvosságokkal kellene kezelnünk, úgy-mint más, ritkábban előforduló bajokat!

Különös, becses adománya a természetnek a testi szépség, erő, ügyesség; ezeket szívesen fejlesztik. -

Mind e tekintetben az a rendjük, hogy a kisebb gyönyörűség ne gátolja meg a nagyobbat s a gyönyörűség ne járjon fájdalommal: már pedig az alantas gyönyör azzal jár.

De bezzeg bolond, önkínzó ember, hálátlan a természet iránt, nem is méltó adományaira, az olyan, aki jótéteményeit visszautasítja, aki megveti a test szépségét, erejét meglankasztja, serénységét ellomhítja, testét böjtökkel aszalja, vétkezik egészsége ellen, semmibeveszi a természet egyéb kedvezéseit a virtus üres árnyékáért, amivel magának semmi jót se tesz: csak hogy majd könnyen bírja elviselni a balsorsot... mely talán sose éri utól. Más eset, ha a maga kényelmére nem ügyelve, lángolva viseli gondját másoknak és a köznek és fáradozásai fejében nagyobb gyönyörűséget vár Istentől.

Ez tanításuk az erényről és a gyönyörűségről és azt hiszik, hogy ennél igazabbat emberi ész ki nem találhat; legfeljebb szentebbet sugallhat az embernek mennyei vallás.

Annyi bizonyos, hogy ez náluk a törvény és sehol sincs jelesebb nép és boldogabb ország.

Testük serény és edzett, erősebbek, mint természetükről gondolná az ember, noha az sem hitvány. Földjük, bár nem termékeny, az éghajlat se kedvező, széllel és időjárással úgy megbírkóznak, földjüket oly szorgalommal művelik, hogy nincs náluknál termésben, baromban dúsabb nemzet, sehol se egészségesebbek az emberek, sehol se kevesebb a betegség. Nemcsak úgy művelik a földet, ahogyan általában szokták, de oly szorgalmatossággal gazdálkodnak, hogy mesterséggel és munkával feljavítják a természeténél fogva sovány talajt. A nép keze egyhelyütt erdőt irt, másutt ültet. Ezt nem teszik a talaj termékenységeire való tekintettel,

hanem a szállítás okából: hogy a fa közelebb legyen a tengerhez, folyókhoz, vagy éppen séggel a városokhoz; mert a termést kisebb fáradság hosszú útra vinni, mint a fát.

Jókedélyű, tréfás nép, eszes, szeret pihenni és mert muszáj, jól bírja a testi munkát. Nem kíván egyebet, csak szellemi foglalatosságot, ebben fáradhatatlan. -

Tőlem kapták meg Platon összes munkáit, Aristotelestől is egyet-mást és Theophrastos művét a növényekről; ez sajnos sok helyen csonka volt. Csereárúképpen közepes nagyságú zsákot dobtam a hajóba, könyvekkel telten, mikor negyedszer keltem útra s feltettem magamban, hogy egyhamar nem jövök vissza... inkább soha. Az utóbbi könyvre aztán a hajóút alatt nem jól vigyáztam, nekiesett egy bajcsináló, játékos macskamajom és innen-onnan lapokat tépdesett ki belőle, tönkretette. - A költők közül megkapták Aristophanest, Homerost, Euripidest és Sophoklest: Aldus kisméretű kiadásában. - Utitársam látta el őket orvostudománnyal, magával vivén Hyppokrates és Galenus kisebb műveit.

Ezeket a könyveket nagyon megbecsülték. Bár minden nép közül ők szorulnak legkevésbé az orvostudományra, mégis nagyon sokra értékelik. Tudományát a bölcsészet legszebb és leghasznosabb ágának tartják, segítségével nyomozhatók a bölcsészet és a természet rejtelmek. Ez szerintük, nemcsak csodás gyönyörűség, de ennek révén elnyerhető mindenek Alkotójának és Teremtőjének kegye is. Azt tartják ugyanis, hogy más mívések módjára, Ő: hadd lássák e világnak gépezetét, feltárta azt az ember előtt, akit egyedül méltatott ennek megértésére. Inkább szereti hát azt, aki az Ő művét kíváncsian, figyelmesen szemléli, mint azt, aki esztelen állat módjára, ostobán érdektelenül észre se veszi ezt a csodálatos látványosságot. -

Készséges szívvel fogadnak bárkit, aki körülnézni jön hozzájuk, vagy akit kiváló szellemi képesség, avagy sok utazás folytán világlátottság tesz ajánlatossá. Minket is ez tett kedves vendégekké. Szívesen hallgatják, mi újság a nagyvilágban. Kereskedés okából azonban nemigen kopogtatnak náluk. Mit is lehetne oda szállítani, legfeljebb vasat; esetleg aranyat, ezüstöt: de ez nem kell nekik. Saját kivitelüket pedig inkább maguk intézik, semhogy másokra bíznák. Ez úton ismerkedhetnek más népekkel s a tengerjárást, a hajózást is gyakorolják.

Rabszolgául nem hadifoglyokat tartanak, legfeljebb, ha maguk ejtették fogságba, nem is rabszolgák gyermekeit, nem is szerzik őket más népek rabszolgavásárait. Rabszolgasággal sújtják ellenben azt, aki náluk bűncselekményt követ el, vagy, ami gyakori eset, akiket külföldön ítélték halálra bűneik miatt: ezeket olcsó áron nagy számban vásárolják, néha ingyen is megkapják. Az ilyen rabszolgákat folyvást dolgoztatják, láncra is verik. De a magukéihoz még keményebbek: hiszen kiváló nevelésben részesültek, az erényre is úgy megtanították őket, hogy ha mégse óvakodtak a büntől, alaposabban rabszolgálnak az elrettentő példaadásra, mint a külföldiek.

Másfajta rabszolga az az idegen nemzetbeli, aki szegény munkás léte, önként jött hozzájuk szolgálni. Ilyennel tisztességesen bánnak, nem terhelik a szokásosnál több munkával és nincs sokkal rosszabb dolguk, mint a polgároknak. Ha menni akarnak, ami ritkaság, nem tartják vissza erővel, de jutalom nélkül nem is küldik el őket.

Amint mondtam, a betegeket nagy gyöngédséggel ápolják, semmit se mulasztanak el, hogy egészségük orvosság, vagy gondos éték révén helyreálljon. A gyógyíthatatlan betegek fájdalmát ápolással, beszélgetéssel s minden lehető csillapítószerrel enyhítik. Ha azonban a betegség nemcsak gyógyíthatatlan, de állandó kínt, gyötrelmet is okoz, akkor a papok és a hatóságok arra buzdítják az illetőt: minthogy az élet kötelességeire alkalmatlan, másoknak kolonc, magamagának teher, saját halálát túlélte: ne éltesse tovább betegségét és ne nevelje tovább romlását. Kínlódás az élete, ne húzódjék hát a haláltól: vágjon neki jó lélekkel. Élete keserves,

mint a börtön, a kínpad: haljon meg önként, vagy egyezzek bele, hogy mások szabadítsák meg. Ezzel okosan cselekszik, mert a halál nem kellemetességeknek, hanem gyötrelmének vet véget. Jámbor, szent cselekedet is, mert ezzel Isten tolmácsainak, a papoknak tanácsát követi. Akik hallgatnak a rábeszélésre, önkéntes éhezéssel fejezik be életüket, vagy altatószert kapnak és nem is érzik halálukat. Senkit se veszejtenek el akarata ellenére, gondja viselését se csökkentik. De tisztos dolog, ha valaki tanácsra hal meg.

Ha azonban valaki a papok és a tanács javallata nélkül öli meg magát, azt se temetésre, se elégetésre nem méltatják; mocsárba vetik temetetlen.

Tizennyolc éves kora előtt nő nem megy férjhez, a férfi csak négy évvel idősebb korában nősülhet. Ha házasság előtt férfit vagy nőt titkos szeretkezésen érnek, mindkettőt szigorúan megrójják, házasságukat megtiltják, hacsak a fejedelem bűnbocsánatot nem ad. De ugyancsak nagy szégyenben marad a családapa és anya, akiknek házán esett az eset, hogy miért nem vigyáztak jobban.

Előrevaló gondviselésből büntetik oly szigorúan ezt a bűnt, mert kevesen egyesülnének házastársi szerelemben, hogy eggyel töltsék egész életüket és még az ezzel járó terheket is viseljék, ha laza ágyasságot is sűrűn váltogathatnának.

A házastárs választásánál is komolyan és szigorúan betartják szokásukat, mely nekünk lehetetlennek, sőt hirtelenében nevetségesnek látszik. Egy tisztos asszony ugyanis egészen leplezetlen megmutatja a nőt s egy bizalmiférfi viszont ugyancsak ruhátlanul mutatja be a lánynak a vőlegényt... Bolondságnak mondtuk ezt a szokást és nagyot nevtünk rajta. Ők azonban elcsodálkoztak a többi népek nagy ostobaságán, akik midőn csekélyke pénzen lovat vesznek, oly óvatosak, hogy nem kötik meg addig az alkut, míg nyeretget és minden szerszámot le nem vesznek róla és az amúgyis meztelen állatot meg nem nézik, hogy a takarók alatt holmi daganat ne rejtőzzék. A házastárs választásánál azonban, ami életreszóló gyönyörűséget vagy kelletlenséget jelent, oly hanyagul járnak el, hogy az egész nőből csak tenyérszerű helyet néznek meg: az arcát, míg teste többi részét ruha rejti; ehhez kötik le magukat s aztán utólag derül ki a nagy veszedelem.

Mert nem mindenki olyan bölcs, hogy csak az erkölcsökre nézzen, hiszen még bölcs házastársak számára is nászajándék a testi adottság a lelki erények mellett. A leplek alatt oly csúnya torzulás rejtőzhető, ami bizony elidegenítheti a férfi lelkét feleségétől, amikor testétől már el nem szakadhat. Ha baleset okozza a torzulást a nász után, ki-ki viseli a sorsát; de ha előbb történt, senkit se ejtsenek csapdába. Kell, hogy törvény vigyázzon erre s annál is inkább nagy gondviseléssel, mert azon az egész tájon csak ők érik be egy házastárssal s a házasságot vajmi ritkán szünteti meg más, mint a halál: így a házasságtörés és az elviselhetetlen természet. Ha valamelyik házastárson ilyen sérelem esett, a tanácstól engedelmet kap, hogy új házastársat válasszon, a másik pedig becsstelen lesz és magányos életet kell folytatnia. Egyébként nem tűrik, hogy valaki eltaszítsa büntetlen házastársát, ha valami testi baj éri, annak akarata ellenére: kegyetlenségnek ítélik elhagyni, amikor leginkább van szüksége vigasztalásra: ha ingatag és hűtlen a másik betegségében, vagy öregkorában, ami maga is betegség.

Az is megesik, hogyha a házastársak természete nem egyezik, mindegyik más után néz, akivel elégedettebb életet remél: önként elválnak és új házasságokat kötnek. Ehhez azonban okvetlenül az országtanács engedelmre szükséges, mely addig nem mondja ki a válást, míg az ügyet meg nem vizsgálta és tagjai feleségeivel is szorgosan ki nem vizsgálhatta. Így se teszik könnyen, mert káros dolognak tartják, hogy a hitvesi szeretet helyett a reményt erősítsék, hogy könnyen lehet új házasságra lépni.

A legsúlyosabb rabszolgasággal sújtják a házaselet megfertőzőit és ha mindkettő házas volt, a sértett felek, ha akarják, eltaszíthatják házastársaikat és házasságra léphetnek egymással, vagy bárkivel. De, ha a sértettek valamelyike a baj ellenére is kitart házastársa iránt való szerelmében, a törvény nem tiltja, hogy vele éljen továbbra is, ha az elítéltet követni akarja kényszer-munkájára. Megezik olykor, hogy némelyeknek bűnbánata, másoknak serény szorgalma könnyörületre indítja a fejedelmet és visszaadja szabadságukat. De a visszaeső bűnösre halál vár.

Egyéb bűncselekményekre a törvény nem szab ki határozott büntetést, hanem a súlyosbító és enyhítő körülmények figyelembevételével, az országtanács mond ítéletet.

Majdnem minden súlyos bűnre rabszolgaságot mérnek, mert ez elég gyászos a büntettesre és célszerűbb az államra, mintha a bűnösöket leöli, hamarsággal elteszi láb alól; munkájuk ugyanis hasznosabb, mint haláluk és példájuk tartósabban riaszt vissza másokat hasonló gaztettől. Ha azonban az így kezelték föllázadnak és visszaesőkke válnak, akkor megölik őket, mint a szelidíthetetlen állatokat, melyeket ketrec, kötelék meg nem tör. De a béketűrőknek nem vész el reményük, ha elviselik a hosszú rosszat és bűnbánatot tartanak s nyilvánvaló, hogy bűnük indítja őket erre, nem a büntetés. Időnként az uralkodó kiváltságos joga, időnként népszavazásé, hogy enyhítse szolgaságukat, vagy megszüntesse.

A bűncselekmény kísérlete époly vészthozó, mint maga a cselekmény. Mert minden gaztettnél a megfontolt kísérletet egyértelműnek tekintik magával a tettel, nem írják ugyanis javára a sikertelenséget, ha a sikertelenség nem rajta múlt. -

Felfogásuk szerint, tehetetlen, buta az olyan, aki nem gondolja természetes alakját, de kendőzőszerekben keresni segítséget, gyalázatos ostobaságnak számít. Saját tapasztalásukból tudják ugyanis, hogy az asszony derék erkölcsi és tisztessége miatt époly kedves férjének, mint bájai miatt. Mert sokak figyelmét csak a szépség kelti fel, de lenyűgözni csak az erény és kedvesség tud.

A bűnöktől büntetéssel riasztanak el, de az erényt tisztességadással is megkívántatják. Jeles embereknek és azoknak, akik az ország dolgában érdemeket szereztek, a tereken szobrokat állítanak, jól végzett munkájuk emlékezetére és hogy régi példájuk dicsőségre sarkallja és erényre indítsa az utódokat.

Aki hivatal elnyerésére törtet, ne remélje, hogy eléri. A hivatalnok nem gögös és félelmetes: szeretettel érintkeznek vele, atyának nevezik és így is viselkedik. Önként megadják neki a kellő tiszteletet, ezt nem kell kényszerrel kicsikarni. Még a fejedelmet se öltözet és korona jelzi, hanem előtte hordott gabonakéve, mint a főpapokat a viaszgyertya.

Nagyon kevés törvényük van, kevés intézkedéssel beérik. Kiváltképpen kárhoztatják más népeknél, hogy törvényeik és magyarázataik nemhogy kötetekre rúgnak, de végtelenné nyulnak. Ők igazságtalannak tartják, hogy az embereket számosabb törvényre kötelezik, mint amennyit elolvashatnának, és homályosabbak, semhogy bárki megérthetné.

Véleményük szerint, ügyvédekre sincs szükség, akik ravaszul tárgyalják az ügyeket, agyafúrtan fejtegetik a törvényeket, mígnem mindent kimagyaráznak. Ki-ki képviselje a maga ügyét, a bírónak mondja el, amit képviselőjének mondana el. Kevesebb a csavaros beszéd és könnyebb kibogozni az igazságot, ha olyan ember beszél, akit szépitgetésre jogvédő ki nem tanított. A bíró tisztábban látja a részleteket és gyámolítja az egyszerűbb embert a jártasabbak csele ellen. Nehéz lenne ezt más népeknél követni, ahol oly rengeteg a kusza törvény. Ezzel szemben náluk mindenki törvénytudó. Amint mondtam, kevés a törvény és azt tartják a legméltányosabb értelmezésnek, ami a legkeresetlenebb. Azt mondják, a törvény arra való, hogy mindenkit kötelelességére intsen. A finomabb értelmezés csak keveseknek szól, mert kevesen

értik, míg az egyszerű, kibúvót nem hagyó törvény mindenki számára világos. Ami a tömeget illeti, az emberek túlnyomó részét, akiknél legjobban elkel az intés, ha olyan rejtelmes értelmet adsz a törvénynek, hogy nagy ész kell hozzá és hosszú magyarázat, míg megértik, akkor inkább edd meg a törvényedet! A nép egyszerű elméje nem tudja azt követni és elesés-szerzéssel elfoglalt élete számára az nem is kézenfekvő. -

Más népek szövetkeznek egymással, megszegik és megújítják szerződéseiket. Ők ezt nem teszik semelyik néppel sem. Azt mondják, minek a szövetség: hát nem köti a természet eléggé emberhez az embert? Aki ezzel nem törődik, miért kötnek azt a szavak? Ez a meggyőződésük szilárd, mert vidékükön nem valami híven tesznek eleget az uralkodók szövetségeiknek, szerződéseiknek. Bezzeg Európában, legalábbis nagy részében, ahol a keresztény hit és vallás uralkodik, szent és sérthetetlen a szövetség tekintélye. Részben azért van ez így, mert az uralkodók jók és igazak, részben, mert tisztelik a pápákat és félnek tőlük. Ha a pápák kötelezettséget vállalnak, azért a legjámborabbul helyt is állanak és az összes többi uralkodónak is meghagyják, hogy teljesítsék mindennemű ígéreteiket: akik hátat fordítanak ennek, azokat igazán főpapi komolysággal és szigorúsággal szedik ráncba. Méltán nagyon csunya dolognak látják, ha nincs hívség azok szerződéseiben, akik kiemelve nevezik magukat keresztény híveknek.

Ott, az Újvilág földjein, melyeket tőlünk oly távol érint az egyenlítő délköre, ebben is különbözik az élet, az erkölcs a miénktől: a népek szövetségeikhez ugyanis nem hívek. Mennél több és szentebb szertartással kötik meg, annál hamarabb bontják fel. Szorgos ravaszsággal úgy fogalmazzák a szavakat, hogy sose jelentsenek határozott kötelezettséget, könnyű köztük gáncsot találni s a kibúvó révén a szövetséget és a hűséget egyaránt kijátsszák.

Ha ilyen ravaszságot, sőt csalást, szélhámosságot magánemberek szerződéseiben találnának, nagy felháborodással kiáltanák ki szentségtelen, csapnivaló dolognak éppen azok, akik azzal hengegnek, hogy ők csinálták azt, mert ők tanácsolták a fejedelemnek.

Ebből az következne, hogy az igazság holmi alsóbbrendű, pórias erény, mely mélyen alatta marad az államfő magas méltóságának. Vagy, hogy kétféle igazság van: az egyik a nép számára való, mely gyalog jár, sőt földön kúszik és nem tud sövényeken átugrálni, mert mindenféle kötelék tartja fogva; a másik a fejedelmi erény, mely felsőbbrendű a népinél, sokkal szabadabb értelmezésű: neki csak az tilos, amit nem akar.

Azt hiszem, a fejedelmeknek az a szokása, hogy szövetségeikben nem járnak el híven, oka annak, hogy a seholsincsiek egyáltalában nem kötnek szövetséget. Ha mifelénk élnének, bizonyára megváltoztatnák véleményüket!

Egyébként úgy látják, legjobb arra az álláspontra helyezkedniük, hogy fittyet hányanak a szövetkezés rossz szokásának. Ebből ugyanis azt kellene következtetni, hogy a természet semmiféle közösséggel nem kapcsol össze népet néppel, melyeket csekély közön csak valami domb, vagy patak választ el: ellenségek, egymás gyermekeinek rosszakarói és kölcsönösen méltán pusztulást vihetnek egymásra, hacsak ezt szerződéssel nem tilalmazzák. De még ha meg is egyeztek, nincs köztük barátság, marad lehetőség a rablásra, ha a szövetségi szerződés fogalmazásánál valamelyik oktanul nem tilalmazta ezt elég óvatos kifejezésekkel.

Az ő felfogásuk ezzel szemben az, hogy senkit sem tartanak ellenségüknek, akitől nem szenvedtek sérelmet. Szövetség helyett kapcsolatot teremt a természet. Jobban és erősebben köti össze az embereket a jóakarát, mint a szerződés; jobban a lélek, mint a szó.

A legnagyobb mértékben megvetik a háborút: merőben vadállati dolog, de a vadállatok nem üzik olyan alakban és olyan buzgalommal, mint az emberek. Nem úgy gondolkodnak, mint más népek: a legnagyobb szégyennek tartják a harci dicsőséget. Mégis, kitérő napokon, állandóan gyakorolják a katonai kiképzést, sőt nemcsak a férfiak, de a nők is, hogy alkalmasak legyenek, ha háborúskodni kell. Vakmerően azonban nem kezdenek bele, csak határait védik meg vagy a barátaik földjére berohanó ellenséget verik vissza, vagy ha emberiségből megszánnak valamely zsarnokülte népet, maguk erejéből szabadítják meg a tirannus jármából, a szolgaságból.

Barátaiknak nemcsak védőháborúhoz nyújtanak segítséget, hanem elszenvedett sérelmek megtorlására is. Ilyenkor ők indítanak támadást. Ezt azonban csak akkor teszik, ha az ügyben eleve tanácsot kértek tőlük, azt igaznak ítélték és a visszakövetelt és a visszajáró dolgot nem kapták meg. Nemcsak ellenséges betörést és zsákmányolást vesznek figyelembe, de még sokkal inkább azt, ha a baráti népek nagykereskedőinek egyenlőtlen törvényekkel, vagy jó törvények elcsavarásával, jog köntösében igaztalan kárt okoznak.

Így támadt háború a nephelogeták¹⁴ érdekében az alaopoliták¹⁵ ellen is. Ottjártam előtt nem sokkal vívták ezt az utopiaiak, mert nézetük szerint a nephelogeták kalmárait Alaopolisban törvény ürügye alatt, méltatlanság érte. Akár igaz volt ez, akár nem, olyan elkeseredetten folyt a harc, hogy a két fél saját haderejéhez a szomszédos népek gyűlése, igyekezete és anyagi ereje is csatlakozott: így virágzó népek törtek össze, romlottak le, a bajok bajt szültek. Végeztére az alaopoliták szolgaságba estek és megadták magukat. És mert az utopiaiak a nephelogetákért harcoltak, az alaopoliták ezek hatalma alá kerültek, de ez a nép sose fogja elérni az alaopoliták előbbeni virágzó állapotát. Ilyen keményen torolják meg az utopiaiak barátaiknak anyagi kárát is.

A maguk dolgában nem ilyenek. Mert ha javaikban csalfán rövidülés esett, testi mivoltukban azonban nem történt erőhatás, csak annyiban tartanak haragot, hogy megszakítják az érintkezést azzal a néppel, amíg elégtételt nem kapnak. Nem mintha magukkal kevesebbet törődnének, mint barátaikkal, de azok anyagi károsodását szigorúbban veszik, mint a magukét, mert azok nagykereskedői magánvagyonukat veszítik s ezt a csapást súlyosan megsínylik. Ők maguk azonban csak a közvagyonban szenvednek kárt, ez pedig bőven van otthon, sőt fölösen, különben ki se szállították volna. Vagyis, a bajt úgyszólván senki se érezte meg. Ha pedig valamely polgárukat valahol megcsontítják vagy megölik, akár állami határozatból történt, akár magánügyből kifolyóan: követek útján felhánytorgatják s ha a tetteseket büntetésre ki nem adják, nyomban hadat üzennek. A kiadott bűnösöket halállal vagy szolgasággal sújtják.

A véres győzelmet nemcsak szánják, de szégyenlik is, mert úgy gondolják: az értékes árut is ostobaság túlfizetni. - Dicsőségük, ha az ellenséget mesterséggel, csellel, költséggel nyomták el, ezért nyilvános diadalmenetet tartanak, a jólvégzett munkáról emléket állítanak. De akkor kérkednek csak igazán, hogy erényesen cselekedtek, ha az ész erejével győzedelmeskedtek, ahogy az emberen kívül nem tud semmi lelkes élőlény. -

A háborúban arra az egyre törekszenek, hogy azt érzék el, amit, ha előbb megkapnak, nem indítottak volna háborút, de ha ez lehetetlenné vált, oly kemény megtorlást kívánnak azoktól, akiknek e tényt tulajdonítják, hogy a rémület a jövőben elriassza a vakmerőket. Ezt akarják és ennek elérésére a legcélrányosabban igyekeznek, mégpedig úgy, hogy inkább a veszedelmet kívánják kikerülni, minthogy hírt, dicsőséget szerezzenek. Mihelyt tehát hadat üzennek, tesznek arról, hogy titkon és egyszerre, az ellenséges föld legfeltűnőbb helyein, saját, hivata-

¹⁴ νεφέλη (felhő) szóból: fellegiek - mintha azt mondanók: holdbeliek.

¹⁵ αολῆ (vak) és πόλις (város): Seholvár.

los pecsétjükkel megerősített plakátok jelenjenek meg, melyeken hatalmas jutalmat ígérnek annak, aki elteszi láb alól az ellenséges uralkodót; aztán kisebb, bár elég tekintélyes jutalmat tűznek ki mások fejéért, kiknek nevét ugyanazon írásukban felsorolják, ezeket tartják az ellenük való ügyben a fejedelem befolyásolónak. -

Másutt az ellenség erkölcsével árverelni, kereskedni, becstelenségnek, elfajzott lélek csúf bűnének tartják, ők azonban nagy dicsőségnek veszik, ha okosságukkal ilyen módon nagy háborút végezhetnek csata nélkül; sőt emberség és könyörület, ha kevés bűnös halála révén menekszik meg sok ártatlan élet, kik harcon vesznének, tőlük is, az ellenkező részen is, melynek sokaságát és népét épúgy sajnálják, mint a magukét, tudván, hogy nem saját szántukból keveredtek hadba, hanem fejedelmeik üzték őket ebbe az örületbe.

Ha a dolog így nem megy, elhintik a viszály magvait: az uralkodó fivérét vagy más előkelőséget a trón reményével kecsegtetnek. Ha meglankadnak a belviszályok, szomszédos népeket uszítanak, ugratnak az ellenségre, előráncigálva valami régi jogcímet, ami sose hiányzik az uralkodóknál. Maguk, anyagi segítséget ígérnek a harchoz, folyvást ontják a pénzt, de nem saját polgáraik vérét, mert csak erre az egyre vigyáznak. Magukkal annyira fősvénykednek, hogy még az ellenséges királyért se áldoznának fel senkit. -

Máshonnan toboroznak harcba zsoldosokat, különösen a zapolétok¹⁶ közül. Ez a nép Utopiától ötszázezer lépésnyire lakik, kelet felé, félelmetes, parlagi, vad; nagyon szeretik szülőföldjük erdeit, meredek hegyeit. - Nagyrészt vadászatból és rablásból élnek, csak háborúskodásra születtek. Szorgosan keresik erre az alkalmat s ha kínálkozik, örömet megragadják, nagyszámban vonulnak ki és olcsón felajánlják magukat bárkinek, aki zsoldost keres. Az életnek csak azt az útját ismerik, ahol a halál jár. - Utopia érdekében bárki ellen hadakozik ez a nép. Nincs rá gondjuk, hányan pusztulnak közülük, sőt, úgy gondolják, hogy szolgálatot tesznek az emberiségnek, ha ez a csúf és gaz nép tisztul a világból. -

Utopia városaiban csak azokat toborozzák zsoldosnak, akik önként jelentkeznek, mert akaratlanul senkit sem visznek külső hadakozásra. Meggyőződtek ugyanis arról, hogy aki természeténél fogva félelme, nemcsak maga nem lesz serény, de félelme átragad társaira is. Ha azonban hazájukba tör be a harc, az ilyen gyávákat, ha jóerejűek, derekabbak közé vegyesen osztják hajókra, vagy bástyákon szórják szét, ahonnan szökni nem lehet. Itt szégyelik magukat saját népük előtt, futásra sincs remény, az ellenség torkában megszűnik félszük és a végső szükségből gyakran erényt csinálnak.

Miképpen külső hadra senkit sem visznek akaratlan, viszont a nőket nem tiltják el attól, hogy férjeiket önként kövessék a sereggel, sőt buzdítják és dicsérik őket ezért. Férjükkel együtt állítják őket hadirendbe. Ilyenkor mindenkit gyerekei, szomszédai, rokonai környeznek, hogy az egymáshoz legközelebb állók legyenek egymás kölcsönös segítségére, akiket a természet leginkább ösztönöz arra, hogy támogassák egymást. Legnagyobb gyalázat, ha házastárs párja nélkül tér haza, vagy fiú szüleje nélkül. Ezért, ha kézitusára kerül sor és az ellenség megveti lábát, hosszú, véres harcon, az utolsó emberig küzdenek.

Gondot viselnek arra, hogy maguknak ne kelljen harcba menniök, hogy szegődött csapatokat küldhessenek hadba, de mikor el nem kerülhetik, hogy ők elegyedjenek csatába, oly rettenetesen állanak meg, mint amilyen okosan tétováztak, míg lehetett. -

¹⁶ Vitás értelmű szójáték. Egyesek szerint túlszaporodott nemzetet jelent, mások szerint, olyan népet, mely vásárra viszi bőrét: bérérthalók. - A svájciakra vonatkozik, akik közismert hazaszeretetük ellenére Európa összes fejedelmeinek hivatásos zsoldoskatonái voltak.

A nemes lelkeket mindenütt meglankasztja az aggodalom. Itt azonban az otthonvalók élése biztosítva van s utódaikról való gondviselés se aggasztja őket. Ezért fenkölte és nem túrne vereséget.

Katonai dolgokban való jártasságuk is bizalmat önt beléjük. Ehhez járul a virtus, melyet gyermekkoruktól fogva az oktatás és az állam jeles berendezkedései révén nyert derék nézetekből merítettek. Életüket ezért nem tartják oly hitványnak, hogy merészen játszanak vele, sem oly gyalázatosan drágának, hogy azzal aljasul fősvénykedjenek, midőn a becsület követeli kockáztatását. -

Táborukat nagy szorgosan, széles, mély árokkal erősítik meg, a kiásott földet befelé hányják. Nem szolgálkkal végeztetik ezt a munkát, maguk a katonák mívelkednek vele. Munkába áll az egész sereg, kivéve, akik hirtelen meglepetések ellen a sáncokon állanak őrt. Ilyen sok kéz aztán hamar végez nagy kiterjedésű hely gondos megerősítésével.

Van védőfegyverzetük a csapások elhárítására, ez azonban nem gátolja mozgásukat, de még úszásnál sincs terhükre. Az úszás ugyanis a katonai kiképzés első elemei közé tartozik. Lovasok és gyalogosok egyaránt veszedelmes biztonsággal röpítik hajítófegyverül távolra a nyílat. Közelharcban nemcsak a kardot, de a csatabárdot is kezelik, melynek nemcsak éle, de súlya is halálthozó, tehát szúrása, ütése is.

Leleményesek a hadigépek kigondolásában. Amit készítettek, gondosan rejtegetik, hogy szükségük előtt nyilvánosságra ne kerüljenek, mert úgy játékszerré válnának, nem használat tárgyává. Gyártásuknál fő szempontjuk, hogy könnyen szállíthassák és kényelmesen kezelhesék.

Az ellenséggel kötött fegyverszünetet oly szentül megtartják, hogy még kihívásra sem szegik meg. Nem pusztítják el az ellenséges földet, a vetést sem égetik fel s lehetőleg arra is vigyáznak, hogy gyalogok, lovak lába le ne tapossa, tudván, hogy az az ő számukra nő.

Fegyvertelent nem bántanak, legfeljebb kémet. - A behódolt városokat védelmükbe veszik, a megvívottakat nem fosztják ki, de megölik azokat, akik megakadályozták a megadást, a többi védőt rabszolgaságba hajtják. A polgárok tömegét nem bántják. -

Háború végeztével kiadásait nem barátaikkal térítetik meg, akikért síkra szálltak, hanem a legyőzöttekkel. E címen részben pénzt kívánnak, melyet hasonló hadicélokra tartalékolnak, részben mezőségeket, melyek állandóan nagy jövedelmet jelentenek. -

Ha valamely király fegyvert kovácsol ellenük, hogy betörjön területükre, határaikon kívül, nagy erővel vonulnak ki vele szemben, mert vigyáznak, hogy a háború lehetőleg ne az ő földjükön folyjék és ne kerüljenek olyan szükségbe, hogy külföldi segítséget kelljen szigetekre hozniok.

Többféle vallás van, nemcsak a szigeten, de még az egyes városokban is. Némelyek a napot istenítik, mások a holdat, egyebek más bolygócsillagokat. Olyanok is vannak, akik istennek, sőt legfőbb istennek tartanak néhai híres, erényes, kiváló embereket. De a legnagyobb s egyben a legokosabb rész nem ezekben hisz, hanem Ismeretlen Egy Istenséget tisztel, aki örökkévaló, mérhetetlen, megmagyarázhatatlan, emberi ésszel föl nem fogható s a világmindenséget nem anyagi mivoltában, hanem erejével hatja át. Atyának nevezik, egyedül neki tulajdonítják minden dolog kezdetét, gyarapodását, haladását, változását és végét, senki másnak meg nem adják az isteni tiszteletet. Bár mindnyájan mást hisznek, egyben mindnyájan megegyeznek. Vallják, hogy van egy legfőbb lény, aki ügyel és gondot visel a mindenségre. - Abban azonban már különböznek, hogy kit tartanak ennek. Hirdetik mégis, hogy bárki is, akit legfőbb

lénynek neveznek: az maga a természet: az összes nemzetek egyedül ezt vallják egy értelemmel a minden dolgokat kormányzó fölségnek, istenségnek.

Egyébként fokozatosan mind elhagyják a különféle találgatásokkal és egy hitben egyesülnek, mely mind a többit felülhaladja értelmével. -

Végezetre, tőlünk Krisztus nevét is meghallották, tanításait, erkölcsét, csodáit s annyi vértanúnak nem kevésbé csodás állhatatosságát, kiknek önként ontott vére szerteséjjel oly számos nemzeteket vezérelt követésére. Nem is hinnének, milyen kész lélekkel csatlakoztak hozzá ők is! -

Azt hiszem, nagy oka lehetett ennek az is, hogy tetszett nekik, amit Krisztus tanítványainak közös életéről hallottak, ami a keresztények legigazibb egyesüléseiben máig is divatozik. Bármi okból is történt, sokan tértek át hitünkre s elnyerték a szent keresztvizet. Pap, sajnos, nem volt négyünk között, kettő elhúnytával ugyanis csak ennyien maradtunk. A többi szentségről is tudomást szerezvén, megértették, hogy azokat csak pap szolgáltathatja ki s így hiába óhajtják. De csak annál hevesebben kívánták. -

A többiek, ha nem is csatlakoztak a keresztény valláshoz, senkit se riasztanak vissza attól s nem is üldözik híveinket. Ottlétem idején gyülekezetünkől csak egyet büntettek meg. Ez, mihelyt megtért, óvásunk ellenére, nagyobb buzgalommal, mint okossággal, nyilvánosan kezdte prédikálni a keresztény hitet, mígnem úgy tűzbejött, hogy istentiszteletünket nemcsak fölébe helyezte minden másnak, hanem kárhoztatta is a többit, hogy istentelenek, hogy híveik káromlók és szentségtörők, akikre örök kárhozat tüze vár. Mikor már sokáig szólt így, lefogták, de nem vallásgyalázásért vonták felelősségre, hanem azért, mert csődületet támasztott a nép közt. Büntetésül száműzték. Legrégibb törvényeik közé tartozik ugyanis, hogy senkinek sem róható terhére vallásos hite.

Mindjárt eleintén tudniillik Utopus király hallotta, hogy jötte előtt a lakosság állandóan vallási civódásokba merült. Megtudta, hogy egységük megbomlott, felekezetenként harcoltak hazájukért s így adtak neki alkalmat arra, hogy mindüket legyőzze. Midőn tehát diadalt nyert, mindenekelőtt elrendelte, hogy ki-ki azt a vallást követheti, melyet akar. Fellépnie is szabad, hogy másokat a maga hitére nyerjen, de sajátjának javát csak szeliden, szerényen indokolja, a többit éles hangon ne szidja. És ha rábeszéléssel nem győzi, erőhatalomhoz nem nyúlhat, a sértéseket pedig fojtsa magába. A kihívóan vitázót száműzetéssel vagy szolgasággal sújtják. Seholsincs ezt nemcsak a béke érdekében rendelte el, melyet a folytonos vetélkedés és engesztelhetetlen gyűlölség fenekestül felforgat, de úgy vélte, hogy ez magának a vallásnak is javára való. Bizonytalanságban volt és nem merte eldönteni, vajjon nem Isten kívánja-e sokféle, sokfajta tiszteletét és nem sűgalmaz-e mindenkinek mást. Úgy ítélte, valóban vakmerőség és ostobaság erőszakkal és fenyegetésekkel követelni, hogy mindenki azt lássa igaznak, amit te hiszel. Könnyű volt előre látnia, hogyha egy az igazi s a többi hit mind hamis, a jövőben okszerű és szerény térítéssel is, csupán az igazság ereje által, az igaz hit amúgy is felülkerekedik és diadalmaskodik. De a legjobb és legszentebb vallás is elvész ostoba vélekedések között, mint dudvában és tüskében a kalászok, ha fegyveresen és kavarodásban folyik a küzdelem: a legrosszabb emberek bírják ezt ugyanis a legmakacsabbul. Az egész ügyet tehát eldöntetlenül hagyta és, szabadjára engedte, hogy ki-ki mit higyen. Csak azt tiltotta meg szentül és szigorúan: senki se zülljék le az emberi természet méltóságából annyira, hogy egyaránt halandónak tartsa a testet és a lelket, vagy hogy azt higye: a világ magától mozog, nincs gondviselés. -

Az ilyen lelkületű nem kap tisztséget, hivatalt, közmegbízást. Megvetik, mert tespedt, alantas természet. Meg ugyan nem büntetik, mert felfogásuk szerint mindenki hihet, amit akar. Fenyegetéssel se kényszerítik senki lelkét alakoskodásra. A színlelést ugyanis nem kívánják, mert csodás módon gyűlölik a hazugságot, mint a csalás testvérét. Tiltják azonban,

hogy az ilyen ember a maga igazáért vitázzék, kivált a nép közt. Nem óvják ellenben, hogy papok és tekintélyes emberek közt cselekedje ezt, sőt buzdítják is, remélvén, hogy magyarázatuk elúzi balgaságát. -

Bizonysággal tartják és állapítják meg, hogy az emberre hallatlan boldogság vár a túlvilágon. Ezért, bár síránkoznak minden betegségen, a halálon azonban nem, kivéve, ha azt látják, hogy valaki szorongva és kelleetlen távozik az életből. Hiszen rossz előjel, ha a lélek oly reménytelen, oly rossz az öntudata, hogy fél eltávozni és retteg a leendő büntetéstől. De nem is lehet Istennek kedves az olyan jövevény, aki örömet nem fut hívásra, hanem akarata ellenére és ellenkezve vonszolódik oda. Borzadnak az ilyenféle haláltól, akik látják. Az így haltakat búsan és csendben temetik. Könyörögve tárják kezüket a kegyes Istenhez, hogy irgalmasan nézze el gyöngéit. Aztán elföldelik a tetemet. De akik nagy jóreménységgel, szárnyalva távoznak, azokat nem gyászolják. Énekszóval kísérik temetését, a nagy Isten kedvébe ajánlják lelkét s inkább tisztelettel, mint gyásszal égetik el. A helyszínen emléket állítanak, felróva rá az elhunyt érdemeit. Hazatérve, erkölcséről és tetteiről emlékeznek, élete dolgaiból legtöbbször és legszívesebben boldog kimúlását emlegetve. Azt tartják, az élők határozottan ösztökéli az erényre, ha a halottak derekasságáról beszélgetnek, azoknak is kedves tisztelet, mert nézetük szerint, ámbár a halandók gyenge szemei nem látják őket, jelen vannak beszélgetéseiknél. Méltó ugyanis a megboldogultak sorsához, hogy szabadon járhasanak, ahová akarnak és szívtelenséget tételeznék fel róluk, ha hinnők, hogy nem akarják látni barátaikat, akikkel együtt éltek kölcsönös szeretetben, kedvességben. Azt következtetik, hogy szeretetük se csökken, inkább növekszik a halál után, mint minden egyéb java a jóembernek. Hiszik tehát, hogy a holtak az élők közt forognak, figyelik szavukat, tettüket. Több bizodalommal fognak dolgaikba, amiért ilyen lelkek őrzik őket és az ősök jelenléte visszatartja őket a titkos becstelenségtől. -

Istennek tetsző tiszteletnek tartják a természetben való elmélyedést és dicsőítést. Sokan vannak olyanok is, akik a hittől vezérelve, nem törődnek a tanulással, nem gyakorolnak mesterséget, de éppenséggel nem hevernek tétlenül. Azt vallják, hogy a halál után jövendő boldogságot csak munkával, mindenféle jó cselekedettel lehet elérni. Ezért egyesek betegeket ápolnak, mások utat javítanak, árkot tisztítanak, hidat tataroznak, gypet, homokot, követ ásnak, fát döntenek és hasogatnak, kocsin szállítják a városba a fát, a termést és másféléket. Nemcsak a köznek, de a magánosoknak is szolgálnak, jobban, mint a rabszolgák. Bármi nehéz, kemény, piszkos munka akad, aminek fárasztó, undok, elkeserítő volta miatt legtöbbször visszariadnak, ők mindezt önként vállalják, másoknak nyugságot szereznek, maguknak pedig a folytonos munka és vesződés jut. Mások életét nem fitymálják, a magukét se hánytorgatják. Annál nagyobb tiszteletben állanak mindeneknél, mennél inkább rabszolgaszerűen viselkednek. -

Papok is vannak, nagyon szentéletűek, de számuk kevés, városenként mindössze tizenhárom; templomuk is csak ennyi. - A nép választja őket, akár a tisztviselőket s hogy vetélkedés ne legyen, titkos szavazással. A megválasztottakat a papi testület felszenteli. Vezetik az istentiszteletet, gondozzák a vallásokat és egyben erkölcsbírák. Nagy szégyen, ha valakit maguk elé idéznek és megdorgálják tisztességtelen életmódja miatt. Buzdítás, intés az ő dolguk; büntetés, a vétkesek üldözése pedig a fejedelem tiszte és a hatóságoké; ők legfeljebb a szentségektől tilthatják el, akiket alávaló rosszaknak tartanak.

Ők nevelik a gyermekeket, az ifjúságot. Előbb erkölcsöt és erényt tanítanak, aztán következik a tudomány. Nagy igyekezettel ugyanis azon vannak, hogy a kisfiúk zsenge és hajlítható lelkébe helyes nézeteket csöpögtessenek államuk öregbedésének javára. Ha ezek gyermekkorban megfogannak, egész életében kísérik a férfit az állam nagy hasznára, melynek bajai ferde nézetekből szoktak származni. A papok feleségét gondosan választják ki a nép közül.

Vannak papnők is, mert a papságból a nők sincsenek kizárva, de ritkán választják meg őket, akkor is csak özvegyeket és korosakat. - Azért van olyan kevés papjuk, hogy meg ne csorbuljon a most oly nagyabecsült testület tekintélye, ha sokan részesülnek e tisztségben. Kiváltképpen azért, mert nézetük szerint nehéz sok derék embert találni, akik méltók e tisztségre, melynek viseléséhez nem elég a közepes virtus. Külső nemzeteknél sincs kisebb tekintélyük, mint otthon. Ez könnyen érthető s tudom, miből ered: Szemük láttára csatáznak, a seregek, tőlük nem messze helyezkednek el, szent köntöseikben térdreborulnak, kezüket égre tárják s először békéért imádkoznak, majd övéik győzelméért, de úgy, hogy egyik fél se vérezzék. Ha övéik győznek, lerohannak a csatasorba s megakadályozzák, hogy kegyetlenkedjenek a legyőzötteken. Biztos az élete annak, aki csak látja is megjelenésüket és szólítja őket. Aki pedig lengő köntösüket érinti, minden java ment a hadi sérelmektől.

Minden hónap és minden év első és utolsó napja ünnep. - Látni náluk remek templomokat is, melyek nemcsak művésziek, de rengeteg nép befogadására alkalmasak. Kell is, hogy így legyen, mert nincs sok templomuk. Valamennyiben homály dereng, de nem építési hibából, hanem a papok tanácsára csinálták így, mert azt tartják, a fölös világosság zavarja az elmélyülést, míg a szűkös, bizonytalan fényben magába száll a lélek és hajlamosabb a hitre. Bár nincs mindüknek közös hite, sokféle van és különböző, mégis mintha más-más úton egy cél felé haladnának: egyformán Isten természetét imádják. Általában minden vallásnak megfelel mindaz, ami templomaikban látható és hallható. - Nincs oly imájuk se, melyet el ne mondhatna bármely felekezet.

A hó- vagy évvégi ünnepen bőjtölnek vecsernyéig, aztán a templomban gyűlnek össze, hálát adni Istennek, hogy szerencsével múlt el a hónap, illetve az év, melynek utolsó napját ülik. Másnap, időszakai kezdőünnepen, hajnalban sereglenek a templomba, hogy az ünneppel kezdődő hónap, illetve év szerencséjéért, boldogságáért könyörögjenek. Mielőtt az időszakot végző ünnepen templomba mennének, a feleség otthon férje lába elé borul, a gyermekek szüleik elé, bűnösnek vallják magukat és bocsánatot kérnek vétkükért, ha bármit mulasztottak vagy hanyagok voltak kötelességükben. Ilyen elégtétellel tisztítják el a házi egyetértés fellegeit s tiszta, szelid lélekkel mennek az istentiszteletre. Mert hitük szerint, bűnük büntetésének nagy félelmében addig nem járulnak a szertartáshoz, míg kuszáltak, míg tudják, hogy valakire haragusznak, gyűlölködnek, míg lelkük meg nem bocsátott, meg nem enyhült.

A templomba érve, a férfiak jobbra, a nők balra vonulnak, aztán úgy telepednek le, hogy minden ház férfitagjai a családapa előtt ülnek, a nők csapatát a családanya zárja be. Így gondoskodnak arról, hogy nyilvánosan is azok ügyeljenek mindenkire, akinek tekintélye és fegyelme alatt áll otthon is. -

Tömjént gyűjtanak és más illatszereket, kedvelik a sok viaszgyertyát. Tudják, hogy mindez mitse jelent Isten természetének, akárcsak az emberi imák, de tetszik nekik a tiszteletnek ez az ártatlan neme és nem tudom, hogyan: az illatok, fények és egyéb szertartások magasztos érzést keltenek az emberben és szárnyalóbb lélekkel repes Isten tiszteletére. -

Midőn a pap szent öltözetében először lép elő rejtett helyéből, hirtelen mind imádkozva borulnak a földre. Mindenütt olyan csönd támad, hogy ez maga is félelmet kelt, mintha valamely istenség jelent volna meg. Kis idő múlva, a pap jelére, felkelnek a földről, mire muzsikáló szerszámok kíséretében Isten dicséretét zengik.

Végezetre pap és nép előírt szavakkal ünnepélyes imádságot mond, mely úgy van szerkesztve, hogy mindenki elmondhatja, bármi is a hite. Az imádságban ki-ki a teremtés, gondviselés és minden javak szerzőjének vallja Istent. Hálát ad a kapott jótéteményekért, kivált azért, hogy őt Isten kegyelme ebbe az államba helyezte, mely a legboldogabb, ebben a vallásban részesítette, mely remélhetőleg a legigazabb. S ha ki bármiben tévedne és van jobb is e kettőnél, Istennek tetszőbb: imádkozik, hogy Isten jósága ismertesse meg vele azt. Amerre vezérli, kész

Őt követni. Ha pedig ez az államforma a legjobb és az ő vallása a legigazabb, akkor adjon nekik álhatatosságot, hogy e szerint éljenek, a többi embernek pedig adjon Isten észet, hogy jussanak ugyanilyen berendezkedésekhez,... hacsak nem az Ő kifürkészhetetlen akarata szerint való, hogy így legyen és kedvét leli a különféle meggyőződésekben.

Végül kéri, hogy könnyű halállal halva térhessenek Hozzá. Nem merészkednek azonban ennek időhatárt szabni, hogy későn, vagy korán történjék-e; nem sértik meg Isten fölségét: sokkal inkább vennék magukra, hogy majd a legkínosabb halállal jussanak Istenhez, mintsem hogy szerencsés életpályán, sokáig legyenek tőle távol.

Az imádság elmondása után ismét földreborulnak, csakhamar fölkelnek, reggelizni mennek s a nap hátralevő részét játékkal és katonai gyakorlatokkal töltik.

Tehetségem szerint, híven írtam le nektek ennek az államnak mibenlétét. Az a véleményem, hogy ez nemcsak a legjobb állam, de az egyetlen, mely megérdemli az állam nevezetét. Míg másutt szerte hangoztatják a közérdeket és közben a magánérdekekre van gondjuk: itt nincs magánérdek, minden tekintetben komolyan foglalkoznak a közjával. Mert ki ne tudná, hogy másutt, virágzó államokban is éhen veszhetnék, aki elsősorban nem gondoskodnék magáról. Szükség hajtja, hogy a maga dolgában törje magát, ne a népért, vagyis másokért. Itt ellenben, ahol minden mindenkié, senki se aggódik, hogy megcsorbul a maga dolgában, hiszen történik gondviselés, hogy telve legyenek az állami hembárok. Ott nem osztják fel rosszhiszeműen a javakat, senki se szegény, se koldus: mindnyájan gazdagok, mert senkinek sincs semmije. Hát ki gazdagabb ennél, kinek van kevesebb gondja és ki élhet csendesebb, derűsebb lélekkel? Nem reszket saját eleségéért, nem zaklatja feleségének panaszos követelődzése, nem kell fiát inségtől féltetnie, se leányát, hogy nem lesz hozománya. Tudja azonban, hogy van elesége, biztos a boldogsága magának, övéinek, feleségének, fiainak, unokáinak, dédunokáinak, ükunokáinak és utódai minden távoli nemzedékének. Mert nemcsak a most dolgozókra van gondviselésük, de a rokkantakra is, akik már kidőltek a munkából.

Nosza, merje valaki összehasonlítani ezzel a méltányossággal más nemzetek igazságát! Vesszek el, ha bárhol csak nyomát is leltem igazságnak, méltányosságnak! Mert hol az igazság, ha henyélés, vagy fölösleges munkája révén tunya, fényűző életet élhet a nemes, az aranyműves, az uzsorás, vagy bárki, aki semmit se csinál, vagy ha csinál valamit, abból semmi haszna a köznek. Eközben a béres, a kocsis, a mesterember, a földműves szüntelen úgy dolgozik, hogy azt még a barom se bírná el, pedig oly szükségesek, hogy az állam esztendeig se lehetne el nélkülük. Mégis oly silány eleséghez jutnak, életük oly sanyarú, hogy még az igavonónak is jobb sora van: az nem dolgozik folyvást, élleme is hozzáillő s még annyiban is jobb dolga van, hogy nem kell jövőjéért aggódnia. -

Míg ezek virágzó korokban felőrlődnek a munkában, s ha az évektől, betegségtől elnehezülnek, nincstelenné válnak, a hálátlan állam nem gondol annyi virrasztásukra, sok hasznos művelkedésükre, hanem átengedi őket a legsanyarúbb pusztulásnak. -

Utopiából a pénz használatával együtt kiveszett minden fösvényesség is. Mily tömeg baj tűnt el vele, a bűnök mennyi hajtása van gyökerestül kitépve! Mert ki ne tudná, hogy a pénz megszűnésével megszűnnék a csalás, lopás, rablás, veszekedés, zendülés, per, lázadás, gyűlölség, árulás, méregkeverés, melyeket naponta büntetnek, de gátját nem vethetik. A pénz eltűnésének pillanatában tűnnek el a félelem, aggodalom, gond, fáradság, virrasztás, sőt a szegénység is, melyet látszólag csak pénzzel lehetne eltüntetni. Ha azonban a pénzt egyszeribe mindenütt megszüntetjük, egyszeribe megszűnik vele együtt a szegénység is. -

Nem kételkedem abban, hogy ennek az államnak törvényeire már régen rávezethette volna a világot akár saját érdeke, akár a megváltó Krisztus tanítása, ki nagy bölcsességében nem

mondhatta tévesen, hogy mi a legjobb és jóságában se tanácsolt olyat, amit nem tartott a legjobbnak. Egyetlen szörnyeteg hiúsítja csak meg, minden kórság szülője és fejedelme: a Gögösség! Ez boldogságát nem saját javában keresi, hanem mások bajában. A Gögösség még istenné se szeretne lenni, ha nem maradnának szegényei, akiken uralkodhatik, akiket sértegethet. Boldogsága akkor ragyog, ha ezek nyomorúságához mérhető, ha kincseit mutogatva nyomhatja, piszkálhatja inségüket.

Szívesen kívánnám mindenkinek az olyanforma államot, mint amilyen - örömemre - legalább Utopia lakóinak kijutott, kiknek életberendezése nemcsak boldoggá tette államukat, de emberi számítás szerint, fennállását örökéig biztosította is.”

*

Midőn Ráfáel elmondotta ezt, nagy képtelenségnek láttam ennek a népnek intézményeiben sokféle erkölcsöt, törvényt. Nemcsak hadviselésük okait, isteni dolgaikat, vallásukat és ezenfelül más intézményeiket, de legfőképpen azt, ami berendezkedésüknek fő-főalapja: hogy életük, étük közös, hogy pénz nélkül éldegélnek. Enélkül pedig oda minden nemesség, nagyság, pompa, fölség, már pedig, közfelfogás szerint, csak ettől szép és dicső igazánban az állam!

Tudtam azonban, hogy belefáradt az elbeszélésbe. - Ezért csak dicsértem Utopia intézményeit és az ő elbeszélését; kézenfogtam s az ebédlőbe vezettem. Mégis megjegyeztem, hogy más alkalommal lesz még időnk, hogy e dolgok mélyére bocsátkozzunk és alaposabban megbeszéljük. Vajha megtörténnék ez valaha!

Kétségtelenül nagyon tudós ember és jártas a világ dolgaiban, de azért elbeszélésével nem tudok mindenben egyetérteni. *Szívesen bevallom mégis, hogy Utopia országában sok dolog van, amit a mi államaink számára is óhajtok, bár nemigen remélek.*

MORUS TAMÁS AEGIDIUS PÉTERHEZ!

Kedves Péterem,

nagy örömmre szolgált, hogy Utopiámmal kapcsolatban találó bírálattal ismerkedtem meg. Valaki ezt a kérdést vetette fel: Ha igaz ez a történet, sok abszurdumot látok benne; ha költött: akkor sok tekintetben helyeslem Morus véleményét.

Sok, nagy köszönettel adózom én ezért ennek az embernek, kedves Péterem, bárki legyen is az. Annyi bizonyos, hogy tanult ember lehet és barátomnak tekintem. Könyvecském megjelenésével kapcsolatban kedvesebb számomra az ő bírálata és felfogása, mint bárki másé. Először is, látom ebből, hogy átböngészte művemet, tanulmányozta, el nem únta fáradságát, hogy végigolvasta az egészet és nemcsak úgy, hogy túlesett rajta és lerázta magáról, mint papok a napi zsolozsmát (már tudniillik azok, akik egyáltalában zsolozsmáznak!) de buzgó volt és gondos, a részleteket pedig elmésen megjegyezte. Egyet-mást kipécézett, megbírált: ez tetszik nekem, amaz nem tetszik. Végezetül kötekedő szavában is több elismerés volt, mint azokéban, akik erőnek erejével dícsértek. Szívesen bevallja ugyanis, hogy nagy véleménnyel van felőlem. Nem mondaná ezt, ha nem olvasott volna el alaposan. Csipked, de közben mégis megjegyzi, hogy nem csupa abszurdum, amit írtam. Lehet, hogy Utopia intézményeit államjavítás céljára, nem elég ügyesen tártam fel. De, hogy én is őszinte legyek vele szemben, nem értem, miért kell neki szemes, vagy ahogyan a görögök mondják: élestekintetű ember létére, azokban sok abszurdumot találnia: mintha bizony más nemzeteknél nem lennének lehetetlen dolgok! Vagy élt-e valaha filozófus, aki az államot, uralkodót, sőt a magánházaat úgy rendezte volna el, hogy azon nem akadna változtatnivaló? Ha nem lenne előttem szent hajdani nagy férfiak emlékezete, e tekintetben bizony felhozhatnék tőlük egyet-mást, amit kárhoztatnunk kellene és kétségtelenül meg is cáfolhatnám mindnyájuk számvetését.

Abban is dícsérem találó ítéletét, hogy kételkedik: igaz dolog-e ez, vagy költött. Ne ródd ezt fel neki! Ha arra vetemedtem, hogy az államról írjak, az ilyen leleményben sem lenne semmi borzasztó. Így csordulna édes mézsként a lelkekbe a palástolt igazság. De ha így könnyítettem volna magamon és visszaélnék a tömeg tudatlanságával, legalább a tudósok számára hagytam volna nyomokat, melyeken utólrérjék találmányomat. Legalább a fejedelemnek, a folyónak, a szigetnek adtam volna más nevet. - Utopia-sziget, Nekeresd-város, Szárazvíz-folyó, Seholsincs király! - Ha nem ragaszkodtam volna híven a valósághoz, csak nem lettem volna olyan ostoba, hogy ilyen barbár és értelmetlen neveket adjak! -

Egyébként, kedves Péter, látom, hogy mások milyen gyanakvók és én milyen együgyű és hiszékeny voltam, mikor leírtam Szavajátszó Ráfáel elbeszélését. Már most ezek az óvatos és ravasz emberek azt hiszik, hogy félrevezettem őket, nem hisznek se nekem, se történetemnek. - Ezért jól esik, hogy Szavajátszó nemcsak neked és nekem mondotta el mindezt, de sok más, tisztességes és tekintélyes embernek is. Sőt, azoknak nem kevesebbet és kisebbet, hanem többet és nagyobbakat mondott. Ha már most a hitetlenkedők még ezeknek se hinnének, forduljanak személyesen Ráfáelhez. Nem halt meg mai napiglan. Minapában hallottam, Portugáliából jött emberektől, hogy múlt március elsején olyan ép és egészséges volt, mint senkifia. Kérdezzék meg hát tőle, mi az igazság. Ha tetszik, fogják vallatóra,... csak higgyék el végre, hogy nem légből kaptam munkámat!

Élj boldogul, kedves Péter, szép feleségeddel és kislánykáddal együtt, akiket feleségem is melegen köszöntet!

*

A fordítás alapjául az Utopia 1779.-i londoni kiadása szolgált, mely a Frobenius nyomda 1517.-i, Erasmus rendezte kiadásának lenyomata. - Szövegünk a teljes Utopiát adja, de nem teljesen. Morus gondolatmenetéből semmit el nem hagytunk, de a hosszabb okfejtéseket és aprólékos részletezéseket türelmetlen korunk számára rövidítettük. Ezekre a kihagyásokra a szövegben mindenütt gondolatjel (-) utal s a fordításban a gondolatjel kizáróan csak ebben az értelemben szerepel.